

*Vergadering van Vrijdag 28 Januari 1910,
's avonds ten 8 ure.*

Voorzitter: Luitenant-Generaal DE WAAL.

De Voorzitter: Mijne Heeren! Ik open de vergadering en begin met U mijn dank te betuigen voor Uwe tegenwoordigheid alhier, niettegenstaande het ongunstige weder. Daaruit blijkt, dat het onderwerp, dat heden avond nogmaals zal worden besproken, in het bijzonder Uwe belangstelling — welke het dan ook ten volle verdient — heeft getrokken.

Ik kan U mededeelen, dat verschillende sprekers zich voor het debat hebben aangemeld.

Alvorens aan hen het woord te geven, wensch ik te beginnen met de ballotage der kandidaten en noodig ik daarom de Heeren BOON en LAATSMAN uit, den Secretaris-Penningmeester behulpzaam te willen zijn bij het opnemen der stemmen.

Tot de stemming wordt overgegaan.

Na afloop daarvan deelt de Voorzitter mede, dat geene enkele stem zich tegen de voorgestelde kandidaten heeft verzet, zoodat deze met algemeene stemmen als leden zijn aangenomen, n.l. de Heeren:

A. van Doorn, Res. 1e Luitenant der Infanterie Landweer;
J. Kruls, 2e Luitenant der Infanterie Landweer; J. L. Schoonhoven, 1e Luitenant der Infanterie, en A. J. Witmans, Res. 2e Luitenant Infanterie Landweer, te Amsterdam;

G. Greidanus, 2e Luitenant der Infanterie, te Assen;

P. Scheffers, 1e Luitenant-Kwartiermeester, te Delft;

Jhr. E. W. van Holthe, Kapitein der Infanterie, te Ede;

H. Boet, Kapitein der Infanterie, te Hoorn;

S. Alberda, 1e Luitenant der Infanterie, te Kampen;

G. H. H. G. Bonhomme, 1e Luitenant-Adjudant der Infanterie, te Maastricht;

A. Fabius, 1e Luitenant der Artillerie, en G. W. Le Heux, 2e Luitenant der Artillerie, te Utrecht;

benevens de volgende in Nederlandsch-Indië verblijf houdende officieren van het Ned.-Ind. Leger:

Militaire Administratie. J. C. Patoir, 2e Luitenant-Kwartiermeester; J. R. Pronk, 2e Luitenant-Kwartiermeester; J. G. Smit, Kapitein-Intendant. — *Infanterie.* A. G. L. Adelbert, 1e Luitenant; H. W. de Back, Kapitein; L. R. Badings, 1e Luitenant; N. Binnendijk, 1e Luitenant; W. F. H. Epke, Kapitein; W. A. van der Gant, 2e Luitenant; W. H. F. Giel, 2e Luitenant; P. B. J. van Hille, 2e Luitenant; G. D. E. J. Hotz, 2e Luitenant; H. A. Schadée, Kapitein; P. B. van Staden ten Brink, 1e Luitenant; J. A. Valken, 2e Luitenant; J. van Zeijl, 1e Luitenant. — *Cavalerie.* H. A. van der Sluijs Veer, 2e Luitenant. — *Artillerie.* C. P. C. Bartels, 2e Luitenant; H. van den Bossche, 1e Luitenant; H. van Doornum, 1e Luitenant; P. C. Hoolboom, 2e Luitenant; J. F. van Hutten, 2e Luitenant; A. F. Oxenaar, 2e Luitenant, en G. W. R. Rutten, 1e Luitenant.

De Voorzitter: Ik dank de heeren stemopnemers zeer voor de door hen verleende hulp.

Als sprekers voor heden avond hebben zich aangemeld de Heeren QUANJER, BAKKER, BARCHMAN WUYTIERS, DR. BOLAND, WEBER en SNIJDERS.

Het verheugt mij, dat zoo veel belangstelling is betoond in het onderwerp, door Kapitein TEN BOSCH behandeld, ook omdat daaruit tevens blijkt, dat de leden met het beschikbaar stellen van dezen avond voor het houden eener nadere bespreking ingenomen zijn geweest. Ik hoop dan ook, dat de discussie in het belang onzer Vereeniging moge zijn en wel voornamelijk door de nuttige opmerkingen, welke wij daarbij zullen vernemen. Op grond van de volgorde, waarin de heeren zich voor het debat hebben aangemeld, geef ik het eerst het woord aan den Heer QUANJER.

De Heer QUANJER: Mijnheer de Voorzitter! Ik had er niet op gerekend het eerste hier heden avond het woord te zullen voeren, want ik heb maar een ondergeschikt deel der studie

ter sprake te brengen. Intusschen zal ik mij onderwerpen aan het vonnis.

Het zij mij dan vergund Mijnheer de Voorzitter, eenigzins uitvoerig in te gaan op eene uitspraak in de zoo leerrijke studie van den Heer TEN BOSCH.

Ik bedoel de uitspraak, dat de Veldhospitaal-afdeeling veilig uit onze organisatie zou kunnen verdwijnen. Zij komt voor op bladz. 342 van ons Orgaan. Zij wordt gemotiveerd door de meening, dat gebrek aan ziekeninrichtingen in de nabijheid slechts zelden zal voorkomen; dat schier elk plaatsje van beteekenis eene gelegenheid of een klooster heeft, waar zieken kunnen worden ondergebracht en een geneesheer, om de verzorging van de achter te laten gewonden op zich te nemen.

Waar de Inleider ons op bladz. 288 Limburg of Noordbrabant noemt als terreinen, die naar zijne meening het eerst als operatie-terrein in aanmerking komen; waar hij op bladz. 299 een richting der operatiën door onvruchtbaar en arm gebied niet ondenkbaar acht; daar vind ik zijne geruststellende uitspraak omtrent gelegenheid tot gewondenverpleging en tot heelkundige hulp wel wat rooskleurig getint.

Zeker, wat ziekenverpleging te platten lande aangaat, gaat ons land gestadig vooruit. Het Witte Kruis in Noordholland, het Groene Kruis in de overige provinciën hebben eene beweging ingeleid, die groote uitkomsten kan geven. Maar zal het bereikte voldoende blijken voor de behoefte na een gevecht in de nabijheid? Wat vindt men wel in een dorp, waarvan het gemeentebestuur of de burgerij zelve zich eene ziekenverpleging heeft geschapen naar eigen behoefte? Men vindt er een klein ziekenhuisje, laat ons zeggen met 4 tot 6 bedden; men vindt er één, misschien twee wijkverpleegsters; men vindt er 1 of 2 geneesheeren, die in hunne practijk zeker het minst belangrijke verwondingen te behandelen hebben gehad.

Een paar verzuchtingen van den wakkeren voorman van het Groene Kruis: Ds. FLEISCHER, die in het *Tijdschrift voor Sociale Hygiëne* van 1908 gevonden worden, mogen aantoonen, dat ik niet overdrijf:

„Op het platteland, aldus FLEISCHER, heeft men steeds bijzondere moeite, de voor de wijkverpleging noodige fondsen te vormen, terwijl sommige plattelands-gemeentebesturen ongenegen zijn tot het toekennen eener belangrijke subsidie.

Organiseer eerst eene wijkverpleging, richt eens een plattelands-ziekenhuis op in streken, waar de bevolking niet bij machte of door vooroordeel niet bereid is, er de middelen voor op te brengen en waar de gemeentelijke autoriteiten er de noodzakelijkheid of het nut niet van inzien. Zou er zonder artikel 192 der Grondwet overal voor voldoende lager onderwijs gezorgd worden? Het is nauwelijks te verwachten.”

Tot zoover FLEISCHER.

Ik wil mij nu aan de overzijde plaatsen en nagaan, wat in een gegeven geval van onvervoerbare gewonden te verwachten is.

Stel, eene Divisie levert een gevecht en verliest 10 % van hare sterkte; van de gewonden is 20 % onvervoerbaar; dan vertegenwoordigt deze niet overdreven raming voor één Divisie ruim 200 onvervoerbare gewonden. Als de omstandigheden dwingen, zal in de practijk dit getal kleiner zijn; men zal n.l. de grensgevallen tot de vervoerbaren rekenen; de krijgsgeschiedenis leert dat op menige bladzijde. Maar een gewonde, die onvoorwaardelijk rust noodig heeft, te gaan vervoeren is eene fout, die misschien uitzondering mag zijn, maar geen regel, geen gevolg van gebrekkige organisatie.

Men vergete niet, en de krijgsgeschiedenis is alweer mijn getuige, dat tot nog toe bij plotselinge toestrooming van gewonden de bodem van een goederenwagen, met wat stroo bedekt, voor de meerderheid der vervoerde gewonden tot matras heeft gediend. Dat zulk een wagen, met veeren die berekend zijn op een gewicht, gelijkstaande met dat van 150 man, een zeer onvolkomen vervoermiddel is, behoeft wel geen nader betoog.

Die ruim 200 gewonden zijn, ik spreek nu met den mond van Prof. KÜTTNER, die den Transvaalschen oorlog medemaakte, vooreerst belangrijke been- en gewrichtsverwondingen. De *beenbreuken*, die KÜTTNER na eene rust van 3 tot 4 dagen

uit Paardeberg ontving, genazen in den regel zonder stoornis; zij, die dadelijk moesten worden vervoerd, stierven veelal.

Schedelverwondingen hebben nog strenger rust noodig. Een boer, die met een schedelwond, schijnbaar in zeer bevredigenden toestand, bij Paardeberg op een ambulance-wagen werd gelegd, kwam na een transport van 12 uren stervend te Jakobsdal aan. Het aangelegd verband zat vol hersenmassa.

Longwonden hebben 4 tot 5 weken rust noodig.

Buikwonden zijn te eenen male ongeschikt voor transport. Alle buikverwonden, die van den Spionkop naar beneden gebracht moesten worden, zijn door het vele heen en weer schudden gestorven.

Denkt men nu ruim 200 dergelijke gewonden, zonder Veldhospitaal-afdeeling, steeds onder dak, onder verpleging, onder behandeling te kunnen brengen?

Ik wil niet zeggen, dat dit, bij behoorlijke voorbereiding in vreedestijd, eene onmogelijkheid zou zijn. Ik kan mij een bevredigenden toestand zeer wel denken, bijv. op de volgende wijze ingericht:

Artikel 10 van het tractaat van Genève stelt met den officieelen geneeskundigen dienst gelijk het personeel van behoorlijk door hare regeering erkende en toegelaten vrijwillige vereenigingen tot hulpbetoon, onder voorbehoud, dat dit personeel onderworpen zij aan de militaire wetten en reglementen.

Daar het Nederlandsche Roode Kruis eene door onze Regeering erkende en toegelaten vereeniging tot hulpbetoon is, zou men onder hare bescherming plaatselijke Roode-Kruis-colonnes kunnen vormen, bestemd om na gevechten in de nabijheid hulp te brengen en wel in de eerste plaats aan de onvervoerbare gewonden behoorlijke verpleging te bezorgen.

Zulke colonnes zouden dan in onze grensstreken reeds in vreedestijd gevormd worden. Zij bestaan uit chirurgen, assistenten (studenten bijv.), ziekenverplegers en verpleegsters, ziekendragers en een of meer administratief onderlegde personen. Aan materieel beschikt zulk eene colonne over chirurgische instrumenten, narcotische middelen, verbandmiddelen, brancards, voertuigen, die voor voorzichtig zieken-

vervoer geschikt of geschikt te maken zijn, dekens, kleederen, voedings- en lavenismiddelen.

Deze colonnes behooren tot de plaatselijke comités van het Roode Kruis; het personeel verbindt zich voor een bepaalden tijd, bijv. telkens voor een jaar, om zich op den eersten oproep van het Comité beschikbaar te stellen in een bepaald landsgedeelte. Het wordt door de zorg van het Comité voorzien van Roode-Kruis-armbanden, die verstrekt en gestempeld moeten zijn door de bevoegde militaire autoriteit. Evenzeer ontvangen zij idenditeitsbewijzen, die noodig zijn, als zij geene militaire uniform dragen.

Is het Veldleger gemobiliseerd, concentreeren zich grootere troepenafdeelingen in de eene of andere grensstreek, dan mobiliseeren zich daar ook de Roode-Kruis-colonnes. Zoodra de nood aan den man komt, trekt men naar de oorden, waar hulp noodig is, en stelt zich ter beschikking van den geneeskundigen dienst. De locale kennis, bij vele leden der colonne aanwezig, zal de zaak zeer kunnen vergemakkelijken. De burgemeester, die reeds in vreedestijd met het bestaan en het doel der colonne bekend is, legitimeert haar bij den militairen commandant.

Tegelijkertijd wordt door het Comité gezorgd voor onderkomen voor de te verwachten verwonden; ook hiervoor moeten de voorbereidingen reeds in vreedestijd getroffen worden.

Als een stap in deze richting moet worden beschouwd, wat in den laatsten tijd verricht is door het Centraal-Comité voor dadelijk hulpbetoon der Nederlandsche Diaconessenhuizen, waartoe ook het Haagsche Vrouwen-Comité van het Roode Kruis is toegetreden. Daardoor wordt reeds thans uitzending van 8 zusters en 1 broeder met het noodige materieel oogenblikkelijk na bekomen lastgeving mogelijk.

Als wij zoover zijn, als ik U schetste, zal een Veldhospitaal overbodig worden. Maar wij zijn, helaas, nog ver daarvan verwijderd.

Wel rijst de vraag, of de Veldhospitaal-afdeeling niet op eenvoudiger leest geschoeid zou kunnen worden, dan tot nog toe het geval was. Tot nog toe was bij ons de Veldhospitaal-afdeeling, evenals bij de groote legers, eene formatie, die

geheel zelfstandig, uit eigen middelen, een Veldhospitaal in werking kon brengen. Een 5-tal officieren van gezondheid, waaronder een hoofdofficier, werden er bij geplaatst en daardoor onttrokken aan een werkkring, die minder zelden tot actief handelen noodzaakte.

Men begint dit standpunt te verlaten Op verschillende gronden. Een daarvan is het belang der gewonden. Treedt n.l. een Veldhospitaal op, dan geschiedt dit als regel in aflossing van eene in werking gebrachte Hoofdverbandplaats. Daardoor wordt de Verbandplaats-afdeeling in staat gesteld, hare Divisie weder te volgen. Het gevolg daarvan is: overgeven en overnemen van gewonden en van materieel, met allen administratieven omslag daaraan verbonden. Ik zal dit niet uitspinnen, maar U eene beschrijving navertellen van WERESSAJEW, U allen bekend als den weergaloos vrijmoedigen Reserve-Officier van Gezondheid-literator, schrijver van: *Meine Erlebnisse im Russisch-Japanischen Krieg*.

Het tooneel speelt in een veldhospitaal te Moekden; het vror dat het kraakte. Er komt bevel, om het in bedrijf zijnde veldhospitaal, vol typhus- en dysenterie-lijders, af te lossen. WERESSAJEW gaat een barak binnen; alles lag op en door elkander. De hospitaalsoldaten waren bezig al het materieel in bundels te pakken en op wagens te laden; uit het bivak werd de bagage van het nieuwe personeel aangebracht. De ruime steenen barak met hare groote vensters was dicht met houten kribben bezet; op alle kribben lagen zieke soldaten. De verwisseling had als volgt plaats: *Alles* moest medegenomen worden, behalve de muren, de kribben en de zieken. Den patiënten nam men het beddegoed weg; de matrassen werden onder hen weggetrokken. Van de muren verwijderde men de waschkommen; handdoeken, vaatwerk, lepels werden verzameld. Tegelijkertijd brachten wij onze stroozakken aan, maar wij hadden nog niets, om ze te vullen. Wij zonden iemand uit om tsoemis-stroo te koopen; intuschen lagen de zieken op den kalen vloer.

Bij verschillende legers zint men op maatregelen om deze wijze van doen te vermijden. In Portugal is men daarin het eerst geslaagd; ook het nieuwe Fransche Reglement, dat

nog niet verschenen is, heeft eene nieuwe inrichting der veldhospitalen aangenomen.

Voor ons Veldleger is de volgende regeling in overweging. Elke Divisie beschikt over één Verbandplaats-afdeeling, zeer sterk godoteerd met officieren van gezondheid en verder voorzien van ziekenverplegers, ziekendragers, vervoermiddelen voor gewonden, verband- en verbruiksartikelen.

De Verbandplaats-afdeeling kan zich in 3 sectiën splitsen, die elk weer een geheel uitmaken.

Zij is bestemd om eene Hoofdverbandplaats in te richten.

Blijkt, dat de onvervoerbaren der Hoofdverbandplaats geene behoorlijke verpleging in de nabijheid kunnen verkrijgen, dan wordt de Veldhospitaal-afdeeling aangetrokken.

Deze is eenvoudiger dan vroeger; zij beschikt slechts over een enkelen officier van gezondheid, chef, in plaats van het vroegere vijftal, benevens het noodige materieel.

Zij dient dan ook alleen als aanvulling voor de Hoofdverbandplaats, die met hare hulp Veldhospitaal wordt.

Zoodra ziekendragers gemist kunnen worden, keeren zij naar hunne Divisie terug; evenzoo ziekenverplegers, voertuigen enz. Maar waar het op aankomt, de eens in bedrijf gebrachte formatie blijft onder een nieuwen naam bestaan: de gewonden blijven onder behandeling van de zelfde geneeskundigen, die het eerste verband legden; en de Veldhospitaal-afdeeling is vereenvoudigd.

Is spoedige opheffing van het Veldhospitaal niet mogelijk, dan kan het Roode Kruis het overnemen en de formatie weder mobiel maken.

Wanneer ik M. d. V., ten slotte mijne meening zou mogen resumeeren, dan zou ik het volgende willen zeggen: Het is wenschelijk, voor ons Veldleger, Veldhospitaal-afdeelingen te behouden. Zonder deze acht ik de verpleging van onvervoerbare gewonden niet gewaarborgd in weinig welvarende streken. Wel kan ik mij in de toekomst in grensstreken plaatselijk werkende organisaties denken, die voor hen zorgen en zich daarvoor in vreedstijd voorbereiden. Zoo lang zulke organisaties er nog niet zijn, moet een veldhospitaal kunnen opgericht worden, wanneer in den omtrek van het operatieterrein niet

in de behoefte aan verpleging en behandeling kan worden voorzien.

De VOORZITTER: Ik geef thans het woord aan den Heer BAKKER, na den Heer QUANJER mijn dank te hebben betuigd, dat hij niet meer dan den vastgestelden tijd heeft in beslag genomen. Ik hoop, dat de andere heeren dit goede voorbeeld zullen volgen.

De Heer BAKKER: Mijnheer de Voorzitter! Een tweetal* punten in de voordracht van den Kapitein TEN BOSCH zou ik gaarne conigszins nader wenschen te bespreken. Met het oog op den korten beschikbaren tijd, zal ik dit slechts in zeer beknopten vorm kunnen doen en ben ik mij bewust, dat er aan de toelichting veel zal ontbreken.

Het eerste betreft het gebruik van last-automobielen. Kapitein TEN BOSCH, hoewel erkennende, dat deze voertuigen belangrijke voordeelen aanbieden, ontraadt het gebruik ervan voor de treinen van ons Veldleger. Ik, voor mij, ben dien-aangaande eene andere meening toegedaan. Uit de proefnemingen, welke in de laatste jaren, in de grootste Europeesche rijken hebben plaats gevonden, is ten duidelijkste gebleken, dat de motorwagens met explosiemotor, zoomede die van gemengd systeem (explosiemotor met dynamo en met electromotoren op de aanhangwagens) wel dègelyk voor den troepentrein kunnen worden gebezigd. Het is mij natuurlijk in den korten beschikbaren tijd onmogelyk, een, zij het ook slechts schetsmatig beeld van den aard en de uitkomsten dezer proefnemingen te geven. Ik wijs slechts op de proeven, gehouden in Oostenryk in 1904, waarbij motorwagens hebben dienst gedaan als bagagetrein van het 2de Korps-artillerieregiment en waarbij ook op land- en slechte dorpswegen werd gereden; in 1905 liet men in het zelfde land motor- en paardentreinen samenwerken; eveneens werden aldaar bij de manoeuvres in de latere jaren motorwagens gebruikt voor verschillende doeleinden. De uitkomsten dezer proeven zijn, evenals van die in Frankrijk, Duitschland en Engeland, zeer gunstig geweest. In sommige gevallen bleek, dat de kosten van

vervoer slechts het $\frac{1}{30}$ deel hebben bedragen van hetgeen een zelfde transport met behulp van paarden zou hebben gekost.

Een zeer groot voordeel, dat ons door de autotractie wordt geboden, is eene grootere bewegingsvrijheid der troepen, dank zij der grootere werkingssfeer der motorvoertuigen, veroorzaakt door de meerdere snelheid, waarmede zij zich kunnen bewegen en door de grootere afstanden, welke zij kunnen afleggen. Het automobilisme heeft in het vraagstuk van den aanvoer van allerlei behoeften een element van snelheid en beweegbaarheid gebracht, dat meerdere vrijheid in het maken van tactische disposities verzekert, omdat men zich verder van de spoorwegen kan verwijderen, niet zoozeer gebonden is aan de, eventueel te voren aangewezen, distributieplaatsen en men ook bij de aanwijzing daarvan niet meer angstvallig met enkele kilometers rekening behoeft te houden. Reeds in 1907 verklaarde een Fransch generaal onomwonden, naar aanleiding van de toepassing van motorvoertuigen bij de in dat jaar gehouden manoeuvres, dat de legerverpleging nog nooit een dergelijken trap van volmaaktheid had bereikt, als toen het geval geweest is. In andere landen is de zelfde ervaring opgedaan en hieruit is het te verklaren, dat men zich zoo veel moeite geeft voor het in oorlogstijd beschikbaar hebben van behoorlijke motorvrachtwagens. Duitschland verstrekt daartoe belangrijke subsidies, Frankrijk maakt contracten, Oostenrijk geeft militaire wagens aan particulieren in beproeving.

Waar al die landen aldus de voordeelen der motortractie inzien, mogen wij Nederlanders er niet blind voor blijven en althans de nadeelen niet overschatten. Tweeërlei bezwaren worden er bij ons tegen geopperd. Eerstens zouden onze wegen en bruggen niet overal geschikt zijn. Dit bezwaar geldt m. i. enkel voor de zware lasttreinen met straatlocomotieven. Ook de Kapitein TEN BOSCH schijnt hoofdzakelijk aan zeer zware vrachtwagens te hebben gedacht. Maar bijna overal is men tot de conclusie gekomen, dat men over minstens twee typen vrachtwagens moet kunnen beschikken, en wel: lichte, voor ± 2500 K.G. draaglast, en zware, met tot 5000 K.G. draaglast. Men vergete niet, dat beide

typen nog aanhangwagens met eene belangrijke vracht kunnen medevoeren, zoodat de te vervoeren nuttige last nog aanzienlijk kan worden vermeerderd. Eerstgenoemde soort is wel op al onze wegen bruikbaar; de zware wagens daarentegen slechts op onze harde wegen. Men lette slechts op de groote zware verhuiswagens en op allerlei zware machines (bijv. heimachines), die langs onze wegen worden vervoerd.

Zware vrachttreinen kunnen derhalve bij ons worden gebezigd voor etappetreinen; zij behoeven zich slechts op de hoofdwegen te bewegen. In allen gevallē kan de toestand der wegen en bruggen niet als bezwaar worden genoemd; de motortractie moet zich trachten daaraan aan te passen.

Een tweede bezwaar is de veeltijds geuite bewering, dat wij zulk een goed spoorwegnet hebben en dus geene motorvrachtwagens behoeven.

Deze bewering is typisch Hollandsch. Zij werd ook geuit bij de invoering der stoombooten, omdat onze trekschuiten goed voldeden, en later bij die van de spoortreinen, omdat wij zoo vele goede waterwegen hadden en ons land zoo klein was, dat er toch geene aanzienlijke tijdsbesparing te bereiken zou zijn. Daarvoor kwamen wij in die tijden, wat deze middelen van vervoer betreft, dan ook erg achteraan.

Wat die spoorwegen betreft, zoo zij in oorlogstijd al bruikbaar zijn, zullen zij wellicht dikwijls zoozeer in beslag genomen worden door het vervoer van troepen, paarden, gewonden, enz., dat daarop niet altijd met zekerheid zal zijn te rekenen. Wij kunnen niet goed genoeg voor aanvoer van munitie en verplegingsmiddelen zorgen, want in den eerstvolgenden oorlog zal de zege aan de zijde van dat leger zijn, hetwelk het best voor den aanvoer dezer behoeften heeft zorg gedragen.

Van den grooten trein onzer divisien kan een groot aantal voertuigen reeds thans door motorwagens worden vervangen. Zeker althans de verplegingstreinen. De voertuigen vangevechts- en bagagetrein der onderdeelen zijn, bij den tegenwoordigen stand der techniek, nog met paarden te bespannen. Over-

wogen moet worden, welke andere treinen voor motortractie kunnen worden ingericht en wel van die, welke zich in hoofdzaak op de wegen bewegen. In de eerste plaats komen, behalve de verplegings- en etappentreinen, voor de toepassing van motortractie in aanmerking de treinen van het Hoofdkwartier van het Veldleger, die naar gelang van de inzichten van den Commandant daarvan, snel over groote afstanden moeten kunnen worden verplaatst. Voor zelfstandig optredende cavalerie-afdeelingen zullen evenwel, ook voor den bagagetrein, motorwagens noodzakelijk wezen. Veelal toch komen dergelijke afdeelingen eerst 's avonds laat in hun kantonnement of bivak aan, hebben dan geen tijd meer om zich levensmiddelen voor man en paard te verschaffen, zijn vermoeid en moeten dus dadelijk bij de hand hebben, wat er noodig is.

Wat munitietreinen betreft, waarbij geheele caissons onwisselbaar moeten zijn, waren wellicht tweeradige-motorvoorspanwagens, bijvoorbeeld van het stelsel-LATIL (gewicht 2700 K.G.) bruikbaar, welke een nuttigen last van 5000 K.G. (op een platform) kunnen vervoeren.

Ook voor het Nederlandsche leger is de motortractie van veel belang en zij moet nu reeds worden aangevat en bestudeerd. Wij moeten reeds beginnen met ons thans eenige van deze voertuigen aan te schaffen. Hun hooge prijs is daartoe geen bezwaar, zooals ik later nader hoop uiteen te zetten. Wanneer wij onze industrie, die bewezen heeft dergelijke wagens te kunnen maken, helpen en in eene gewenschte richting leiden, zullen wij een dubbel voordeel behalen. Eerstens komt alsdan het te besteden kapitaal onzen landgenooten ten goede en tweedens kunnen wij bij mobilisatie de beschikking krijgen over oorlogsbruikbare motorvoertuigen, welke thans, ook wegens het moeilijke chauffeurvraagstuk, niet aanwezig zullen zijn.

Ik kom nu tot het tweede punt, waarover ik enkele opmerkingen wilde maken, en wel tot de organisatie onzer treinen.

Het voorrecht gehad hebbende, bij een onzer treinafdeelingen dienst te doen, is mij bij ondervinding bekend, hoezeer

deze onderdeelen van ons leger stiefmoederlijk bedeed zijn en hoezeer het, daarbij en daardoor te verrichten, werk veelal wordt onderschat. Dit is in andere landen eveneens het geval, maar in de laatste jaren is men overal meer en meer aandacht aan dit onderdeel der legerorganisatie gaan wijden. Ook de Kapitein TEN BOSCH is van meening, dat de treinofficier, al komt hij niet rechtstreeks met den vijand in contact, eene taak te vervullen zal hebben, zeker niet minder belangrijk dan die van zijne collega's in het front. Ik zou daarbij ook willen voegen: zeker niet minder moeilijk. De treinofficiëren toch treden veelal zelfstandig op; zij hebben ieder een belangrijk commando. Daarom zou ik er zeker geene officieren voor nemen, die tijdelijk minder geschikt zijn voor den frontdienst. Integendeel. Zelfs werd, eenigen tijd geleden, in het *Militär Wochenblatt*, de wenschelijkheid betoogd, om bij de treinafdeelingen slechts die officieren in te deelen, die met goed gevolg een cursus aan de Kriegsakademie (onze Hoogere Krijgsschool) hadden doorloopen.

Welke oefeningen er bij eene treinafdeeling in vreedstijd moeten worden gehouden, kan ik in dezen korten tijd niet vermelden. Dienaangaande meen ik te mogen verwijzen naar de lezenswaardige artikelen „Treinoefeningen” door DE B. en „De Treinafdeeling in Vreedstijd” van I. I. S. in het *Orgaan van de Bereden-Artillerie* 1909, afl. 6 en 10. Een ieder zal 't er wel over eens zijn, dat de opleiding en de oefening van het treinpersoneel slechts zeer weinig te maken heeft met die van het personeel der batterijen, zoodat het zaak is, de treinafdeelingen los te maken van de regimenten Veld-Artillerie, waarbij zij thans zijn ingedeeld. Verandering in de organisatie is dringend noodig.

Nu moet als eisch gesteld worden aan iedere organisatie, dat de vredesorganisatie zoo veel mogelijk overeenkomt met die in oorlogstijd, en tevens, dat de werkkring in vreedstijd voor dien in den oorlog zoo goed mogelijk voorbereidt. Bovendien moet de opleiding voor de oorlogstaak zoo eenvoudig mogelijk kunnen zijn. En waar het in het algemeen reeds als axioma geldt, dat, hoe zelfstandiger een troep in oorlogstijd moet kunnen optreden, des te meer hij ook in

vredestijd aan zelfstandigheid moet worden gewend, moet dit in 't bijzonder in 't oog worden gehouden bij de organisatie van den Trein. Voor geen enkel wapen toch is de kans zoo groot, dat het daartoe behoorende personeel zelfstandig zal moeten optreden, als juist bij den Trein. Die zelfstandigheid moet daár vooral worden aangekweekt, van af de officieren tot aan den gewonen man toe.

Ten einde aan al deze eischen het best te voldoen, komt mij het best voor, de instelling van een *zelfstandig korps trein*. Daardoor zal tevens de oplossing van het automobielvraagstuk in de hand worden gewerkt; ook omdat het aantal onderdeelen zal kunnen verminderen.

Ik stel mij dat korps trein als volgt voor, uitgaande van de thans bestaande oorlogs-treinen van ons Veldleger:

Aan het hoofd van het korps staat een Kolonel, die tevens de functie bekleedt van Etappen-directeur bij het Veldleger.

Het is verdeeld in twee afdeelingen, ieder onder bevel van een Hoofdofficier. De eerste afdeeling bestaat uit twee onderdeelen, elk onder bevel van een Kapitein. Het eerste onderdeel vormt bij mobilisatie de infanterie-munitiecolones, het tweede de artillerie-munitiecolones voor de vier Divisiën van het Veldleger. Daartoe zijn deze beide treincompagnieën ieder in vredeestijd in vier sectiën verdeeld, terwijl er 2 Luitenants bij zijn ingedeeld.

De tweede afdeeling is wederom verdeeld in twee compagnieën, waarvan de eerste à 4 sectiën, bestemd is om bij mobilisatie samen te stellen de Geneeskundige-, Ponton- en Telegraafafdeelingen (zoo wel voor de Divisiën als ook voor het Hoofdkwartier van het Veldleger), alsmede de Spoorwegafdeeling van het Hoofdkwartier. De tweede compagnie der 2de afdeeling is bestemd voor automobielcompagnie en zorgt bij mobilisatie voor de samenstelling der Verplegingsafdeelingen. Tevens kan deze compagnie dienen als automobielschool. Ook deze beide compagnieën bezitten in vredeestijd 1 Kapitein en 2 Luitenants.¹⁾

---

¹⁾ Later zou nog hierbij kunnen komen eene bespannen Ballonafdeeling. Voorloopig zal ik deze evenwel buiten beschouwing laten.

De voordeelen eener dergelijke organisatie springen dadelijk in het oog. Het personeel behoeft niet meer te leeren dan het voor zijne oorlogstaak noodig heeft, maar dat kan het dan ook goed leeren. Het zelfde werk, dat in oorlogstijd moet worden gedaan, is bij deze regeling in vreedestijd meermalen verricht.

Tot groote kosten behoeft deze regeling geene aanleiding te geven. De automobielcompagnie toch stationeert in vreedestijd in verschillende centra één of meer motorvrachtwagens. Van uit deze centra geschieden de transporten naar de omliggende garnizoenen en wel binnen eene zoodanige sfeer, dat de voertuigen hoogstens 100 K.M. (terugreis inbegrepen) per dag behoeven af te leggen. Daardoor — en tevens door het verbinden van schiet- en oefeningskampen, het remonedepot, enz. door middel van zijlijntjes aan het bestaande spoorwegnet — wordt het aantal, door de treinen in vreedestijd te verrichten, transporten aanzienlijk verminderd, zoodat het aantal paarden van de vredessterkte der „hippomobile” treincompagnieën geringer kan worden genomen dan thans het geval is. Het aantal moet slechts zoo groot zijn, dat de opleiding van het personeel, alsmede de transporten, waarvoor alleen paarden kunnen worden gebezigd, steeds plaats kunnen vinden en dat ook bij mobilisatie een voldoende aantal paarden aanwezig zij. Vermoedelijk is een getal van 60 paarden voldoende per compagnie, zoodat op de tegenwoordige organisatie het aantal treinpaarden met 84 verminderd kan worden.

Het personeel voor alle korpstreinen kan uit deze organisatie wegvallen. De „onbereden treinsoldaten” toch kunnen ook worden ingevoerd bij de compagnieën veldpioniers, terwijl de Cavalerie voor de formatie van haar eigen *korps*-trein zorg zou kunnen dragen.

Ik acht het geen nadeel, dat iedere Divisie in vreedestijd, bij de geschetste regeling, niet over haar eigen treinpersoneel beschikt. Dit is toch evenmin het geval met het, bij de divisie-treinen ingedeelde, meer technische personeel (pontonniers, telegraafstroepen, enz.) en met de pioniers.

Bij het korps trein moeten officieren kunnen worden inge-

deeld van alle wapens, die blijken hebben gegeven voor hunne taak ten volle berekend te zijn. In geval van mobilisatie moeten de trein-officieren worden aangevuld uit de reserve-officieren der Bereden-Artillerie en der Cavalerie, evenals in 1870 aan Duitsche zijde het geval is geweest.

De Kapitein-Commandant moet echter in vreedestijd niet op een divisiebureel werkzaam zijn, maar steeds het oog houden op de oefeningen van zijn troep. Er is bij de trein-compagnieën werk genoeg te doen en er is veel toezicht noodig. Waarom in oorlogstijd een hoofdofficier der Marechaussee commandant van den grooten trein eener Divisie moet worden, is mij niet goed duidelijk. Daartoe waren wellicht aan te wijzen de beide afdeulingscommandanten van het korps trein, benevens een tweetal daarvoor nader te bestemmen hoofdofficieren (van den Generalen Staf?).

Met het oog op voorziening in eigen veiligheid, dienen onderofficieren en minderen van het korps trein bewapend te worden met de karabijn.

Waar de oefeningen van het korps trein de meeste overkomst heeft met die der Bereden-Artillerie, ware dit korps voor tijd van vrede te stellen onder toezicht van den Inspecteur der Bereden-Artillerie.

Zooals ik reeds in den aanvang opmerkte, kan het bovenstaande slechts als eene schetsmatige voorstelling worden aangemerkt, waaraan nog veel aan te vullen zal zijn. Ik meen echter in groote lijnen te hebben aangegeven, op welke wijze m. i. het treinvraagstuk te onzent het best ware te regelen.

De Heer BARCHMAN WUYTIERS: Mijnheer de Voorzitter. Naar aanleiding van de zoo belangrijke voordracht van den Heer TEN BOSCH, wenschte ik gaarne eene inlichting te vragen in verband met den door hem genoemden „dienst achter het Leger“.

Onder meer heeft de Heer TEN BOSCH ons medegedeeld, wat die omvangrijke dienst beoogt, en welk uitgebreid personeel daarvoor benoodigd is, voorts gewezen op de noodzakelijkheid van eene goede voorbereiding in vreedestijd, en luide zijne stem doen hooren: „Waar die voorbereiding

achterwege is gelaten, zijn de nadeelige gevolgen hiervan ook niet uitgebleven"; verder is door hem gezegd, dat een voorschrift op den etappendienst zijne voltooiing nadert.

Indien mijn gedachtengang juist is en voor dat uitgebreid personeel te zijner tijd landweertroepen gebezigd kunnen worden, dan rijst bij mij de vraag of dat personeel al niet in vreedetijd met zijne bestemming vertrouwd gemaakt moet worden, om de te vervullen taak nader te leeren kennen.

Ik geloof, dat zeer zeker de Landweer voor dien dienst achter, d. i. in den rug van het actieve leger zal moeten worden gebezigd en dus niet alleen voor grens- en kustbewaking, alsmede voor bezettingstroepen van liniën en stellingen, zooals thans nog te veel wordt gezegd.

Op bladz. 357 heeft de Heer TEN BOSCH aangegeven, welke taak een etappencommandant zal hebben te vervullen. Daaruit volgt, dat de etappetroepen in hoofdzaak zullen hebben te te zorgen voor:

a. de beveiliging der etappenplaatsen tegen aanslagen des vijands of van eene niet goed gezinde bevolking;

b. de handhaving van de orde in de etappenplaatsen en de bewaking van de aldaar aanwezige depôts en magazijnen van levensmiddelen en krijgsvoorraad, munitien, enz.;

c. de bewaking van de verbindingen tusschen de etappenplaatsen, de zoogenaamde etappenlijnen;

d. de dekking van de transporten langs die lijnen.

Die troepen zullen derhalve in het bijzonder in den veiligheidsdienst in kantonnementen, en bij het vervoer van troepen en transporten te land en te water hebben te voorzien; alsook de electricische en andere verbindingen (o. a. postordonnansen) tusschen de etappenplaatsen en de stations emplacements, aanlegplaatsen van stoombooten en de kunstwerken in straat-, water- en spoorwegen hebben te bewaken.

Hoewel voor dien dienst algemeene voorschriften bestaan, hangt echter de wijze van uitvoering voornamelijk af van de plaatselijke gesteldheid. Is dus eene beoefening van dien dienst niet alieen gewenscht, ja zelfs noodzakelijk, om de te nemen maatregelen en wat daarbij noodig is nader te

leeren kennen, van niet minder belang is het daarvoor troepenafdeelingen aan te wijzen, die reeds in de nabijheid van die etappenplaatsen en etappenlijnen verblijf houden, wegens hare bekendheid in het terrein. In het hierbedoelde geval zullen het dus de landweertroepen zijn van de districten, waarin die etappenplaatsen en etappenlijnen gelegen zijn.

In zijne voordracht over „De hervorming onzer levende strijdkrachten”, in deze Vereeniging in 1898 te Amsterdam gehouden, heeft de geachte Voorzitter o. a. reeds gewezen op het nut om troepen, die aangewezen zijn om stellingen te bezetten en tot verdediging in te richten — en dáár zoo spoedig mogelijk moeten zijn — reeds in vreedestijd in de nabijheid daarvan garnizoen te doen houden. Hieruit volgt, dat bij de verdeeling en legering, dat is hunne dislocatie, en mitsdien bij de keuze van garnizoen, met de oorlogstaak rekening moet gehouden worden. In de 1ste Kamer der Staten-Generaal Dec. 1909 heeft de Generaal VAN VOORST TOT VOORST o. m. gewezen op de noodzakelijkheid om vooral goed en voltallig kader bij de Landweer te hebben, waardoor mede in de toekomst de Landweer de toegangen onzer grenzen zal kunnen verdedigen.

Zijne Excellentie de Minister van Oorlog antwoordde: „Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de geachte afgevaardigde uit Zuid-Holland de verzekering geven dat ik voornemens ben — als mij de gelden toegestaan worden — om de landweer tot de grootst mogelijke volmaking te brengen en haar te bestemmen tot dekking der mobilisatie, doch dat ik er niet aan denk daarvoor den landstorm te gebruiken, daar dit niet mogelijk zou zijn”; en als gevolg van den uitgesproken wensch in het Eindverslag, dat de Minister niet talmen zal maatregelen te nemen om te voorzien in het gebrek aan kader en officieren bij de Landweer, antwoordde Z. Exc.: „Het zij mij vergund naar aanleiding hiervan te verwijzen naar hetgeen ik gezegd heb in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer bij art. 20, n.l. dat ik weldra hoop bij suppletoire begrooting de noodige gelden aan te vragen ter voorziening in de behoefte aan kader en officieren van de landweer”.

De Heer VAN TERWISGA zegt in zijne voordracht over „Samenstelling enz. van onze Landmacht”, in deze Vereeniging in 1906 alhier gehouden, dat „Encadreering van Leger, Landweer en Landstorm”, *de eerste eisch* is, waaraan moet worden voldaan, om te geraken tot een weerbaar Nederland.

Een enkel woord nog over de encadreering der Landweer. Wat de officieren betreft zal daarin eene gunstige verandering kunnen komen, aangezien in 1911 en volgende jaren de militieofficieren — ingevolge de wet — met de lichte, waartoe zij behooren, overgaan naar de Landweer.

Grootendeels zal de toeloop afhangen van het aantal ontwikkelde jongelieden, die elk jaar als loteling in dienst treden en voldoende onderlegd zijn — gepaard met lust en ijver — om voor militie-2e luitenant te worden opgeleid. Het aantal zal daardoor afwisselend zijn; zoo blijkt uit de „Naam- en Ranglijst der Officieren van het Nederlandsche Leger” 1909, dat in 1911 ± 18 , in 1912 ± 57 en in 1913 ± 40 militie-luitenants voor eene overplaatsing bij de Landweer in aanmerking zullen komen.

Om versterking aan kader te krijgen zou ik in de engagementsacte voor het reservekader de bepaling opgenomen willen zien: Zij, die zich voor 7 jaren verbinden — waarvan 8 maanden werkelijke dienst — zijn verplicht de oefeningen van de Landweer bij te wonen, welke tijd in mindering komt van hun werkelijk te vervullen dienstplicht.

Geldt dit voor vreedestijd; in oorlogstijd kan de bestemming (ingevolge de wet op de reserve 1905) door den Minister van Oorlog bepaald worden.

Zooals wij gehoord en gelezen hebben, stelt de Heer TEN BOSCH groote eischen aan het verkeer in den rug van het leger, en die eischen zegt hij zullen alleen naar behooren door militairen gewaardeerd kunnen worden (bladz. 350). Is ook hij van oordeel, dat voor het benodigd uitgebreid personeel landweerafdelingen zijn te bezigen, dan zullen m. i. de oefeningen in vreedestijd meer in die richting geleid moeten worden.

Hadden aanvankelijk de oefeningen grootendeels ten doel het geleerde op te frischen en het schieten te beoefenen,

vermoedelijk zal het legerbestuur dit jaar eene schrede verder gaan; waardoor de te vervullen oorlogstaak nader onder de oogen gezien, en beter kennis met het terrein gemaakt zal worden.

Wel leveren ruimte voor logies, oefeningsterreinen, geldelijke uitgaven als anderszins groote bezwaren op, toch zou wellicht in dit opzicht iets gedaan kunnen worden; door bijv. voor enkele landweerbataljons oefeningen van oorlogshandelingen — en wel de dekking daarvan — meer op den voorgrond te doen treden, zooals de bewaking van een kantonnement en die van een spoorwegvak; het bezetten van eene brug, een duiker door eene compagnie, waartegen eene tegenpartij kan optreden; zoo ook het begeleiden van en de aanval op een convoi. In groote trekken een voorbeeld:

Een transport levensmiddelen, uit een aantal voertuigen bestaande, wordt — in eigen land — van Harderwijk in noordoostelijke richting geleid. Ten gevolge van onbruikbaarheid kan geen gebruik gemaakt worden van den Centraal-spoorweg.

De commandant in Harderwijk moet nu in staat gesteld worden eenige voertuigen te requireeren, en voor zooverre manschappen geen eigen rijwiel hebben, ook een 25-tal rijwielen.

Hij draagt de dekking van het transport aan eene compagnie op en laat 3 compagnieën met de wielrijders als tegenpartij optreden.

De onderstelling voor die 3 compagnieën zou kunnen luiden: Eene troepenafdeeling, met zeker doel in zuidoostelijke richting marcheerende, is te Oldebroek aangekomen, alwaar de nacht doorgebracht zal worden. Eene afdeeling wielrijders ter verkenning in westelijke richting vooruitgeschoven, verneemt ter hoogte van Nunspeet den marsch van het convoi. De commandant besluit een aanval op het convoi te be-ramen.

Bij de uitvoering kan de dekkingscompagnie den marschveiligheidsdienst beoefenen en de tegenpartij het leggen van een hinderlaag tegen het uit Harderwijk verwacht wordende transport, waarmede gegaard gaat het zich leeren stil houden

en verbergen in het terrein, zoo noodig door het maken van eene loopgraaf.

Vergunning tot graven moet dan te voren gevraagd en de schadevergoeding betaald worden.

Dat voor dergelijke oefeningen gold benoodigd is, beaam ik ten volle, doch die uitgave zal zeker bij oorlogsgevaar de rente wel opbrengen, wanneer het vertrouwen bestaat, dat onze landweerafdeelingen hare taak zoowel naast als „achter het Leger” volbrengen kunnen, omdat zij daarvoor in vredestand zijn voorbereid.

De Heer BOLAND: Mijnheer de Voorzitter. Hoewel van mil. geneeskundige zijde heden avond reeds het woord is gevoerd, zoo ben ik nochtans blijde in de gelegenheid te zijn, eenige opmerkingen te kunnen maken naar aanleiding van de degenlijke en zoo interessante studie van den Heer TEN BOSCH.

Het vraagstuk van de verpleging van ons veldleger in oorlogstijd is toch een vraagstuk, dat ook in hooge mate de belangstelling heeft van den mil. dokter, of laat ik liever zeggen, van den mil. hygiënist, want dat behoort de dokter in oorlogstijd in de allereerste plaats te zijn, hygiënist, d.i. voorkomer van ziekten.

De vraag toch, of het lichaam van den soldaat voldoende weerstand zal kunnen bieden aan de menigvuldige infectiegevaaren, die hem van alle kanten, en dat, blijkens de ervaring van alle oorlogen, in zeer hooge mate bedreigen, die vraag wordt hoofdzakelijk beheerscht door de wijze, waarop de man wordt verpleegd.

Daarenboven wordt, naar de statistiek uitwijst, de betekenis van het verplegingsvraagstuk nog des te grooter, naar mate de soldaat te voren minder in de gelegenheid is geweest om zijn lichaam te harden, m. a. w. naar mate de diensttijd korter is genomen, een punt, dat vooral ten aanzien van ons leger niet over het hoofd mag worden gezien.

Hoewel ik nu, Mijnheer de Voorzitter, uit de verhandeling van den Heer TEN BOSCH met vreugde heb mogen constateeren, dat hij ook voor de hygiënische zijde van het vraagstuk een open oog heeft, zoo blijven er desniettemin eenige

zaken over, die mij bij het aanhooren en later bij het bestudeeren der voordracht hebben getroffen.

Dat is nu niet zoozeer de voorstelling van den Heer TEN BOSCH, dat mogelijk een deel van ons veldleger ook buiten onze landpalen zal hebben op te treden, want als ik den spreker goed heb begrepen, dan zal dit toch wel niet over een afstand van eenige beteekenis plaats vinden.

Maar wat wel een diepen indruk op me heeft gemaakt, dat is de *veelheid* van de wijzen, waarop en van de hulpmiddelen, waardoor de verpleging van ons veldleger zal moeten geschieden.

De verzorging door den troep zelf, de verpleging door den waard, dan de aanvulling door de Intendance, het noodration, de regimentsvoertuigen, de hulpverplegingstrein, de verplegingsafdeeling van den grooten trein, de magazijnen, eene groote verscheidenheid van voorbereiding en van uitvoering, van aaneensluiting en van in elkaar passen, die het geheel niet weinig ingewikkeld maakt en die niet onbelangrijk verschilt met de wijze van verpleging in vreedestijd.

Ik wil wel bekennen, Mijnheer de Voorzitter, dat een en ander me eene onplezierige gewaarwording heeft bezorgd, die er alles behalve op verminderde, toen ik den geachten spreker als conclusie hoorde verkondigen: *in beginsel zorgt de troep zelf voor de bijeendrijving der levensmiddelen, de troep bakt zelf, de troep slacht zelf* (bladz. 304).

Want, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men overweegt, hoe, wel is waar met uitzondering van Mandsjoerije, doch overigens in vrijwel alle oorlogen het aantal zieken en aan ziekten gestorvenen dat der gewonden en gesneuvelden heeft overtroffen en dat niet zelden tot het vijfvoud en meer, wanneer men verder nagaat, hoe tot in de jongste tijden verschillende voorgenomen operaties uitsluitend door het groote aantal zieken mislukt zijn of dreigden te mislukken — ik denk daarbij aan den oorlog op Cuba, waar het een haar heeft gescheeld, of de Amerikanen hadden de belegering van Santiago moeten opgeven — en wanneer men eindelijk in aanmerking neemt, hoe blijkens de ervaring het juist de onvolmaaktheden in de voeding zijn, die de epidemische

uitbreiding van de meest gevreesde legerziekten in de hand werken, van de buiktyphus, de dysenterie en de cholera, ziekten, die alle in het maag-darmkanaal haar aanvangspunt vinden en hoe dit des te meer het geval is, naar mate bij onvoldoende gehardheid de overige nadeelige momenten als gebrek aan reinheid, inniger onderling contact, invloeden van temperatuur en vochtigheid, grootere vermoeienissen e. d. m. de beteekenis der voedingsonvolmaaktheden nog belangrijk vergrooten, wanneer men dit alles in de gedachten houdt, dan bestaat er zeker alle reden tot den uitroep: laten we er iets anders op zien te verzinnen, maar laat het toch, als het even kan, voor ons geen beginsel zijn, dat de troep zelf voor zijne levensmiddelen zorgt, zelf bakt en zelf slacht.

Bij alle ongewisheden, waaronder men aan het front verkeert, bij alle onzekerheden met betrekking tot de hoeveelheid en de hoedanigheid der voedingsmiddelen, bij alle onvermijdelijkheid eener gebrekkige keuring, maar niet het minst ook bij alle gemis aan waarborgen op eene behoorlijke toebereiding der voedingsmiddelen, van het brood, van den middagpot, onder de beweeglijke en onrustige verhoudingen heel vooraan, bij dit alles concentreeren de gedachten zich tot den eisch van naar een weg te zoeken, die betere waarborgen geeft, dat de voeding onder alle verhoudingen minder te wenschen over zal laten en deze zoo veel mogelijk de zelfde garanties zal opleveren als in het garnizoen.

De weg om tot deze betere waarborgen te komen, Mijzheer de Voorzitter, kan nu m. i. geen andere zijn dan door een ander beginsel toe te passen en wel het *beginsel van centralisatie*, door, als het kan, de verpleging bij voorkeur divisiesgewijze te regelen.

Dan toch mag men verwachten wanneer althans een behoorlijk vooruitzien in vreedestijd voorop wordt gesteld, hetgeen niet minder dan plicht is te noemen, dat de onzekerheden, welke zich met betrekking tot de quantiteit en de qualiteit der voeding zullen voordoen, en die voor een deel daarvan afhankelijk zijn, dat in het algemeen de eischen der verpleging niet met die van de tactiek overeenstemmen,

getuige de ook door den Heer TEN BOSCH genoemde uitdrukking: „Se concentrer pour battre, se diviser pour vivre,” dat die onzekerheden in de voeding voor een goed deel komen te vervallen. Alles kan daarbij rustiger geschieden, men staat veel minder bloot aan verrassingen en in de verschillende verrichtingen zal meer eenheid heerschen.

Quod est demonstrandum, zal men zeggen, of liever het is maar de vraag of men met voldoende grond mag verwachten, dat die centralisatie in de voeding onder alle omstandigheden mogelijk zal blijken en zo tot geene misrekeningen aanleiding kan geven. Dat is de quaestie, waarom ik dan nog voor een kort oogenblik de aandacht verzoek. En dan veroorloof ik mij, Mijnheer de Voorzitter, in verband hiermede eene opmerking te maken in den vorm van eene vraag.

Is er bij de wijze van verpleging, zooals de Heer TEN BOSCH zich die voor ons veldleger denkt, wel voldoende rekening mede gehouden, dat toch eigenlijk het Nederlandsche leger onder andere verhoudingen zal komen te verkeeren dan de legers van andere landen en met name die, welke de laatste tientallen jaren slaags zijn geweest? Dat is eene opmerking, die ik des te eerder maak, omdat de conclusies van den Heer TEN BOSCH voor een goed deel gebaseerd zijn op wat de Franschen en Duitschers in 1870 en de Russen en Japanners in den jongsten oorlog moesten ervaren.

Hebben wij er toch niet meer op te letten, dat voor Nederland aparte toestanden zullen gelden, die zeer afwijken van die, welke voor de legers van groote rijken beteekenis hebben?

Dat is eene vraag, Mijnheer de Voorzitter, die ik met betrekking tot de verzorging van de zieken en gewonden mij meermalen heb gesteld en die ik ook ten aanzien van de verpleging naar voren meen te mogen brengen.

In de eerste plaats toch zal van een grooten bewegingsoorlog bij ons wel nooit sprake zijn en al evenmin is het waarschijnlijk, dat wij, althans noemenswaard, in vijandelijk land zullen doordringen.

Maar vervolgens mag ik opmerken, dat het land, dat we bewonen, slechts een uiterst klein deel der aardoppervlakte inneemt; afstanden zijn er om zoo te zeggen niet, want

enkele uren sporens voeren ons zoowel van Oost naar West, als van Noord naar Zuid.

Bovendien is het dicht bezaaid met steden en dorpen, waarvan met name de eerste gelukkig veelal aan moderne eischen beantwoorden en die onderling zijn verbonden door een dicht net van spoor- en trambanen, van rivieren en kanalen en niet minder door een rijk net van meerendeels goede wegen.

Daarenboven nog bezitten we middelen van vervoer te keus en te keur, waaronder vooral het meest moderne, de automobiel, als het ware voorbeschikt is om eene groote rol te spelen, minder nog de last-auto, die meer speciaal is aangewezen op de grootere wegen, dan wel de gewone toer-auto van lichtere constructie, waarvan er reeds thans zeker een duizend in Nederland in omloop zijn, die, wat het nemen van wegen betreft, voor niet veel terugdeinst, ook waar de verhoudingen minder gunstig zijn, en die daardoor snelle verplaatsingen mogelijk maakt naar om zoo te zeggen ieder punt van onzen vaderlandschen bodem en de naaste omgeving.

Neemt men nu, Mijnheer de Voorzitter, al deze bijzondere toestanden en verbindingen te zamen, zijn dan daarin eigenlijk niet alle voorwaarden vereenigd om van het succes eener toepassing der zoo begeerde centrale verpleging, liefst divisiesgewijze, verzekerd te kunnen zijn, waarmede dan tevens afstand zou kunnen worden gedaan van het zoo bedenkelijk principe: de troep koopt zelf, bakt zelf, slacht zelf?

Ik kan mij toch niet goed het geval denken, dat in een bepaald verplegingsrayon niet ten minste één gemeente zal worden aangetroffen van zoodanige uitbreiding, dat daarin alle voorwaarden aanwezig zullen zijn om:

1°. onder medewerking van goede keuringscommissiën de voedingsmiddelen afdoende bijeen te zamelen en op te leggen, desnoods mobiel, in en nabij spoorwegwagons, op en nabij vaartuigen, het laatste met het oog op eene mogelijke terugtrekkende beweging; en

2°. deze voedingsmiddelen ten behoeve van de Divisie voor de consumptie geschikt te maken, te bakken en te slachten

dus, op zoodanige wijze, dat daartegen van een gezondheidsstandpunt al heel weinig valt in te brengen.

Is dit juist en mag men hiermede tevens van het in voorraad hebben, ja wellicht ook van de dagelijksche toebereiding der voedingsmiddelen voor de Divisie in de centrale gemeente verzekerd zijn, althans zoolang er in het rayon voldoende voorraad aanwezig is, waarbij nog de overweging kan gelden, dat de bewoners der streek, gewend als zij zijn om voor den verkoop ter markt te gaan, als van zelf hunne schreden hierheen zullen richten, dan blijft verder alleen de belangrijke quaestie over om van uit dit centrale punt de voedingsmiddelen dagelijks aan de verschillende bataljons, of liever de verschillende compagnieën, respectievelijk batterijen te doen toekomen en dat wel op zoodanige wijze, dat den manschappen, met uitzondering van een dood enkel geval, waartoe dan het noodration ter beschikking staat, overigens onder alle omstandigheden hunne hoeveelheid voedsel gewaarborgd blijft en dan verder zoo, dat de troep daarbij nooit zijne vrijheid van beweging inboet.

De quaestie komt dus neer op eene zeer mobiele transportverbinding van uit het centrale punt naar alle kleinste eenheden der Divisie, waarbij het op een twintig K.M. meer vandaag of morgen volstrekt niet aankomt en onverschillig of deze eenheden meer gecentraliseerd zijn, dan wel zich in meer verspreiden toestand bevinden.

Moet men deze verbinding als eene utopie beschouwen, Mijnheer de Voorzitter, zooals de verhoudingen er bij ons toe liggen en zooals deze zich verder zullen voordoen?

Verplaatsingen van onderdeelen over groote afstanden, of althans eene verwijdering van bepaalde beteekenis van af het centrale punt in een verplegingsrayon, ze zullen bij voorgenomen operaties in eene bepaalde landstreek toch wel buitengesloten zijn.

Verder is er geen dorpje zoo klein, of het is, zoo al niet per spoor of tram, dan toch door het moderne hulpmiddel tot *versneld* vervoer, de auto, al is het desnoods langs een omweg, te bereiken.

Eindelijk is het aantal van deze vervoermiddelen in

Nederland momentaan reeds groot en zeker meer dan voldoende om desgewenscht ook van eene behoorlijke reserve verzekerd te kunnen zijn.

Ik kan mij dan ook niet goed voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat de verzekering van eene mobiele transportverbinding met behulp van dit vervoermiddel tot de onbereikbaarheden te rekenen zou zijn.

Blijft de technische zijde van het vraagstuk, blijft de quaestie, of dit moderne transportmiddel in korten tijd en met weinig onkosten voor het doel is in te richten en of het draagvermogen van de gewone toer-auto voldoende is om geen te groot aantal van deze hulpmiddelen noodig te hebben.

Ten aanzien hiervan kan ik u mededeelen, dat blijkens de verzekering van autoriteiten op dit gebied het chassis van den gemiddelden toerwagen berekend is op minstens 1000 K.G. draagvermogen, ruimschoots voldoende voor het dagelijksch ration van eene compagnie, dat nog geen 600 K.G. aan gewicht bedraagt.

En wat aangaat de inrichting voor het beoogde doel, zoo mag ik u in herinnering brengen, dat de carrosserie in een uur van het chassis is af te nemen en dat proefnemingen, door mij genomen om de gewone toer-auto geschikt te maken voor het vervoer van zware zieken en gewonden, hebben uitgewezen, dat eveneens in een enkel uur op het chassis een vloer van gewone houten planken is aan te brengen, waarop dan het verdere tot medevoering kan worden geplaatst.

Ook laat zich nog denken, dat even goed als de gewone auto op eenvoudige wijze en om zoo te zeggen zonder onkosten tot het vervoer van zieken en gewonden is in te richten, het evenzeer gelukken zal om daarop een oven te plaatsen tot het warm houden van het desnoods reeds in de centrale gemeente toebeide eten, ja, dat het zelfs niet onmogelijk zal blijken om met behulp van bijv. een veevoederketel er een keuken-auto van te fabriceren, eene proef die niet moeilijk en zonder onkosten ware te nemen en waarmede aan de hoogste te velde te stellen eischen tegemoet gekomen zou zijn.

Hoe dit overigens ook wezen moge, één punt mag ik nog wel even naar voren brengen en dat is dit, dat centralisatie in de verpleging zeker tot verbeteringen in de voeding en allicht ook tot vereenvoudiging zou leiden, terwijl ze den troepencommandant zou ontheffen van eene verantwoordelijke en moeilijke taak, waaraan hij aan het front toch niet de voldoende belangstelling zal kunnen geven.

En wanneer ik nu ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, hetgeen ik meende te mogen opmerken resumeer, dan zou ik een en ander wenschen samen te vatten in eene vraag, welke ik tot den Heer TEN BOSCH richt, en wel deze vraag, of er, gegeven de eisch, welke ter voorkoming van ziekten gesteld mag worden, namelijk om de verpleging zoo min mogelijk bij den troep zelf te doen berusten, gegeven ook de bijzondere verhoudingen, waaronder ons leger te velde zal verkeereren met betrekking tot civilisatie van de landstreek, tot afstanden en tot middelen van verkeer, en aangenomen, dat wat het laatste betreft de gewone toer-auto wezenlijk voor het doel is in te richten op de wijze, zooals dit met eenigen grond mocht worden verondersteld, of er, gegeven het eene en aangenomen het andere, bij hem geene termen aanwezig zijn om de mogelijkheid eener meerdere centralisatie in de voeding nader te overwegen en, waar juist hij zich goed in het vraagstuk heeft ingewerkt, hij geen lust zou gevoelen om de mogelijkheid eener verpleging op de aangegeven wijze nader uit te werken in verband met een bepaalden veronderstelden toestand, waarbij binnen de grenzen der waarschijnlijkheid overigens de verhoudingen in zake centralisatie in de verpleging desnoods zoo ongunstig mogelijk zijn genomen.

De Heer WEBER: Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren. De lezing van het verslag van de voordracht van den Heer TEN BOSCH heeft mij er toe gebracht een enkel detail, maar van veel gewicht, te behandelen.

Zeer terecht heeft de Heer TEN BOSCH er op gewezen, dat de soldaat het recht heeft niet alleen goed, maar ook *tijdig* verpleegd te worden.

Al is nu de aanvoer in het algemeen goed geregeld, al is iedereen overtuigd, dat men een flinken voorraad achter zich heeft, wat heeft men er aan, wanneer men de levensmiddelen niet tijdig bij de hand heeft, wanneer ze niet tijdig en goed gereedgemaakt kunnen worden verstrekt?

Voorals zij, die als infanterist den ransel hebben gedragen, die ondervonden hebben, hoe men na een vermoeienden dag, naar rust verlangende, bij aankomst in kamp of kantonement, reikhalzend naar het potje eten uitziet, zullen erkennen, dat alle pogingen mochten worden aangewend om bij het einde van de dagtaak den troep *zoo spoedig mogelijk* zijn voedsel, goed toebereid, te bezorgen.

Met instemming heb ik dan ook op bladz. 327 van het verslag het navolgende gelezen :

„Zoo lang ons veldleger niet met den keukenwagen zal zijn uitgerust en de proviandwagen dus het eenige voertuig met levensmiddelen is, dat aan een kapiteins-onderdeel is toegevoegd, acht ik het noodig, dat aan een troepencommandant de vrijheid worde gegeven, deze voertuigen naar gelang van de omstandigheden bij den gevechtstrein of bij den bagagetrein te kunnen indeelen”.

Nu dien ik even een detail te behandelen en wel met betrekking tot den proviandwagen.

Om den troep in de meeste gevallen het eten te bezorgen kan met den, op den proviandwagen aanwezigen, voorraad levensmiddelen niet worden volstaan, omdat op de compagnieskar wordt medegevoerd een deel der gereedschappen — o. a. de tienmanskookketels — om het eten te bereiden.

Met die proviandwagens is het bovendien in werkelijkheid eene heele lijdensgeschiedenis. De daarbij betrokkenen weten, hoezeer het vrijwel onmogelijk is om een voldoende aantal voertuigen te requireeren, welke voldoen aan den eisch den geheelen voorraad op te nemen, zonder dat daarbij de treklast van 450 K.G. per paard overschreden wordt.

Die voorraad nu overschrijdt in gewicht verre de 500 K.G., welke als maximum bij de operatiën is voorgeschreven.

Men heeft toch te vervoeren per compagnie 265 oorlogs-rations, verder verschillende gereedschappen en bepakkings-

middelen enz., als bijl, hakmes, hakbord, vleesch- en broodmanden, eene officierscantine, bovendien de fourage voor de paarden en ten slotte soms nog een 40 K.G. voor den bataljonsstaf.

De totale belasting wordt dan ook 750 à 800 K.G. Hieruit volgt, dat, wil men dien voorraad medevoeren, men zal *moeten* besluiten per compagnie *twee* proviandkarren aan te schaffen, te meer wanneer men bovendien, zooals door den spreker, en zeer zeker terecht, werd voorgesteld, den voorraad zou willen uitbreiden met 265 noodrations per compagnie, vertegenwoordigende een gewicht van 265 K.G.

Wanneer men nu medegaat met het denkbeeld van den Heer TEN BOSCH, door mij geciteerd, zou men — de kookketels op een der proviandwagens ladende — in den gevechtstrein per compagnie twee voertuigen meer moeten medevoeren, eene oplossing van het vraagstuk, welke niet aanbevelenswaardig is te achten.

Uitgaande van het goede beginsel, dat de troep zelf moet kunnen slachten en koken, en zelf den voorraad moet kunnen medevoeren, meen ik, dat het tijd wordt, dat ook wij spoedig zullen beschikken over de middelen, reeds in het buitenland met succes toegepast, om den troep het eten, bereid volgens scherp gestelde hygiënische eischen, en tevens *spoedig* na de dagtaak, te verschaffen. Ik heb hierbij natuurlijk op het oog de marschkeukens of keukenwagens.

Den Heer TEN BOSCH heb ik gevraagd hoe veel ongeveer een dergelijk voertuig zou kosten, en ik heb ten antwoord gekregen: ongeveer f 2000.—.

Voor ongeveer een half millioen zouden wij dus in staat zijn al de onderdeelen van het Veldleger van een keukenwagen te voorzien, waardoor het onschatbare voordeel zou worden verkregen den troep *deugdelijk* en *snel* te verzorgen. Het wil mij voorkomen, dat de aldus uit te geven gelden goed besteed zullen zijn.

Aan den Heer TEN BOSCH meen ik te mogen verzoeken wel te willen mededeelen, wat hem in deze gedurende zijn bezoek aan de Duitsche manoeuvres gebleken is.

De Heer **SNIJERS**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord over een onderdeel der voordracht van den Heer **TEN BOSCH**, welke ook ik met groote belangstelling heb gehoord en gelzen. Het betreft de opmerking van den spreker op bladz. 353 van het Orgaan, dat de dienst achter het leger moeilijkheden zal ondervinden door de wijze, waarop bij ons de hoogste aanvoering is geregeld, terwijl op de volgende bladzijde wordt gezegd, dat de Directeur van het Etappen- en Spoorwegwezen niet bijtijds zal worden verwittigd van de te nemen maatregelen en van de uit te voeren plannen van den Veldlegercommandant.

Ik geloof, dat dit een weinig overdreven is voorgesteld. Waar de oorlog zich afspeelt op een zoo beperkt gebied als ons land, is overvloedige gelegenheid tot gedachtenwisseling en overleg tusschen den Commandant van het Veldleger en genoemden Directeur door de vele en velerlei verkeersmiddelen verzekerd en wordt de overbrenging van berichten, bevelen en personen vergemakkelijkt en bespoedigd door de geringe afstanden. Rechtsreeksch overleg tusschen de bedoelde autoriteiten zal bovendien slechts bij uitzondering noodig zijn; bij goede organisatie van den etappendienst en normaal verloop van zaken zal de veldlegercommandant zijne bevelen geven aan den onder zijn direct gezag staanden Etappen-Inspecteur, die in staat moet en kan zijn aan die bevelen gevolg te geven. Slechts bij ingrijpende veranderingen in het operatieplan kan er aanleiding zijn tot persoonlijk overleg met den Etappen-Directeur. Maar dergelijke wijzigingen in de plannen van den veldlegercommandant — eene strategische frontverandering, eene verlegging der operatiebasis, de keuze van andere etappenlijnen, enz. — treden niet plotseling in. Zij vorderen voorafgaande ernstige overweging en deugdelijke voorbereiding, waardoor ruimschoots gelegenheid bestaat, om ook den Directeur van het Etappen- en Spoorwegwezen met die plannen in kennis te stellen en met hem omtrent hunne uitvoering te overleggen.

De Heer **TEN BOSCH** heeft gezegd, dat in dit opzicht de toestand in België en Duitschland beter is, dan bij ons volgens de ontworpen regeling het geval zal zijn. Ik kan dat niet toe-

geven. In Duitschland heeft elke *Armee* haar *Etappen-Inspekteur*, evenals ons Veldleger. De *Etappen-Inspektionen* der verschillenden legers staan onder den *General-Inspekteur des Etappen- und Eisenbahnwesens*, die deel uitmaakt van het *Grosse Hauptquartier* en die vandaar uit den spoorweg- en etappendienst leidt door tusschenkomst van de onder hem gestelde organen. Neemt men nu in aanmerking, dat deze leiding in den regel een aantal legers (vier of vijf of misschien meer, ieder sterker dan ons Veldleger) zal omvatten en zich uitstrekt over een oorlogstoneel, dat ons geheele land in het drie- of viervoudige aan uitgebreidheid overtreft, dan behoeft het wel geen betoog, dat de rechtstreeksche inwerking van dien General-Inspekteur op den etappendienst van ieder dezer legers en het persoonlijk overleg tusschen hem en de Armeecommandanten vrij wat meer bezwaren zal opleveren dan de samenwerking van Etappen-Directeur en Veldlegercommandant bij oorlogvoering in ons land, met zijne geringe uitgestrektheid, zijn zeer ontwikkeld spoorweg-, telegraaf- en telefoonwezen en zijn uitmuntend wegens tusschenkomst voor automobiëlverkeer.

In België wordt de dienst van den aan- en afvoer geleid door den *Directeur-Général du service de l'arrière*, die — gelijk de Heer TEN BOSCH terecht heeft vermeld — behoort tot het hoofdkwartier van het veldleger. Gaat men echter de instructie van deze autoriteit na, dan blijkt, dat zijne functie bijna geheel overeenstemt met die van den Etappen-Inspecteur, zooals die in het voor ons leger ontworpen stelsel zou voorkomen en die ook hier onder het rechtstreeksch gezag van den Commandant van het Veldleger staat. In tweeërlei opzicht heeft genoemde *Directeur-Général* eene grootere bevoegdheid dan onze Etappen-Inspecteur: vooreerst beschikt hij zelfstandig over de magazijnen, die zich bevinden op de „base d'approvisionnement”, eene bevoegdheid, welke desverre eischt ook bij ons aan den Etappen-Inspecteur zou kunnen worden toegekend ten opzichte van de voorraden, welke in het hart des lands bepaaldelijk ten dienste van het veldleger zijn bijeengebracht. In de tweede plaats heeft de Belgische *Directeur-Général du service de l'arrière* de leiding van het

geheele spoorwegwezen in de „zone de l'arrière” in handen, waarin dus de Commandant van het Veldleger door hem rechtstreeks kan ingrijpen. Maar krachtens deze functie is de Directeur du service de l'arrière ook tevens belast met de regeling van alle militaire spoorwegvervoeren, welke op deze lijnen *niet* ten dienste van het veldleger geschieden, dus o. a. die voor de vestingen. En de Directeur moet laatstgenoemde transporten uitvoeren naar de instructiën van den Minister van Oorlog. Dat vind ik nu juist hoogst bedenkelijk, dat de Regeering kan ingrijpen in het raderwerk der bevelvoering en rechtstreeks bevelen kan doen toekomen aan eene onder den veldlegercommandant gestelde autoriteit. Ik verkies te dezen opzichte verre den toestand, zooals die bij ons zal zijn, waarbij elk ingrijpen van de Regeering in het spoorwegwezen slechts kan geschieden door tusschenkomst van den Opperbevelhebber en den aan dezen toegevoegden Directeur van het Etappen- en Spoorwegwezen.

Ik geloof, dat de Heer TEN BOSCH de bezwaren, verbonden aan de voor ons land ontworpen regeling te donker heeft geschetst. Ik geef toe, dat aan den Etappen-Inspecteur ruime bevoegdheden moeten worden toegekend, opdat — zonder de operatievrijheid van het Veldleger te schaden — de dienst van den aan- en afvoer steeds ongestoord en deugdelijk kan werken. Maar ik ga niet zoover, dat ik dien Inspecteur — gelijk de Heer TEN BOSCH (bladz. 355) — het recht zou willen geven om „zonder te voren machtiging te vragen, te grijpen in de bevoegdheden van den Directeur van het Etappen- en Spoorwegwezen”. Dat zou tot bedenkelijke verkeersstoringen kunnen leiden, waardoor belangen van hoogere orde, buiten den gezichtskring van den veldlegercommandant liggende, zouden kunnen worden geschaad.

Ik wilde hieraan gaarne eene andere opmerking vastknoopen. Het betoog van den Heer TEN BOSCH is eigenlijk gericht tegen de regeling der hoogere bevelvoering bij onze landsverdediging; tegen het stelsel, volgens hetwelk de Opperbevelhebber niet *persoonlijk* het Veldleger aanvoert, of m. a. w. de Commandant van het Veldleger niet *tevens* is Opperbevelhebber. Tegen dat stelsel is reeds meermalen strijd

gevoerd en het heeft nog onlangs in de Tweede Kamer een onderwerp van critiek uitgemaakt, doch is daar tevens — naar mijne meening zeer terecht — verdedigd. Ik wil deze gelegenheid niet laten voorbijgaan om hierover een enkel woord in het midden te brengen en een instituut te verdedigen, dat naar mijn gevoelen voor onze behoeften zeer juist gekozen is.

Welke de werkring is van den Commandant van het Veldleger, behoeft in deze vergadering niet te worden toegelicht. Ik wil er alleen van zeggen, dat wanneer onder zijne persoonlijke aanvoering twee, drie of vier divisien tot eenzelfde strategische handeling moeten samenwerken, de leiding harer operatiën en de zorg voor de instandhouding harer strijdvaardigheid eene moeilijke en omvangrijke taak oplevert, die tevens zijne persoonlijke aanwezigheid *bij* het Veldleger voortdurend noodzakelijk maakt en waaraan eene groote verantwoordelijkheid is verbonden. Ik durf beweren, dat die taak den geheelen man vordert. Haar uit te breiden en te verzwaren zou slechts beteekenen de waarborgen voor hare richtige vervulling te verminderen.

Maar het Veldleger is niet onze geheele weermacht. Ons stelsel van landsverdediging bevat verschillende factoren, de eene van meer, de andere van minder belang, maar waarvan er *geen enkele* kan worden gemist om de hoogste krachtsuiting en daardoor de gewenschte uitkomst der oorlogvoering te kunnen bereiken. Behalve het Veldleger, zijn de liniën en stellingen, de vloot, de grens- en kustbewaking, de territoriale verdediging, even zoo vele gewichtige weermiddelen, welker doeltreffend gebruik in onderling verband slechts mogelijk is door eene centrale leiding, die het geheele stelsel van verdediging in handen heeft, de samenwerking der onderdeelen in de juiste richting regelt, de uiteenlopende gezagsverhoudingen begrenst en de beschikking over strijdkrachten en hulpbronnen naar de behoeften van elk onderdeel bepaalt. Die centrale leiding vordert van hem, in wiens handen zij is neergelegd, vele en veelsoortige bemoeiingen op allerlei gebied, persoonlijk overleg met de hoofden of commandanten in de verschillende ressorten en

niet het minst eene gestadige nauwe aanraking met de Regeering.

Het zou eene onmogelijkheid zijn deze leiding van onze landsverdediging in haren geheelen omvang in één persoon te verbinden aan de persoonlijke aanvoering van het Veldleger. Daarvoor is ieder dezer functiën te omvangrijk; daarvoor stellen zij ieder voor hare vervulling te vele, uiteenloopende eischen.

De bezwaren van hen, die den Commandant van het Veldleger tevens Opperbevelhebber onzer geheele weermacht zouden willen zien, vloeien voort uit vrees voor ongewenscht ingrijpen in de bevoegdheid van den veldlegercommandant, beperking zijner zelfstandigheid, belemmering van zijn initiatief, wat alles aan het doeltreffend operatief gebruik onzer mobiele strijdmacht zou schaden. De Heer TEN BOSCH zegt (bladz. 353): „de Commandant van dat Veldleger zal zeker — dat mag aan geen twijfel onderhevig zijn — geheel vrij in zijne maatregelen blijven.” Voorzeker, geheel vrij! Maar ik voeg er bij: *mits binnen de grenzen zijner bevoegdheid*. Want het strategisch doel zijner actie, de wijze zijner samenwerking met andere organen der landsverdediging, de beschikking over hulpbronnen, welke hem niet wettelijk of uitdrukkelijk zijn toegewezen, dat zijn zaken, die de Opperbevelhebber moet bepalen, omdat daarbij belangen betrokken zijn, welke de veldlegercommandant van zijn standpunt niet altijd zal kunnen beoordeelen en tot hun recht brengen. Vrijheid van handelen, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid binnen ieders ressort, van den laagsten tot den hoogsten gezagvoerende, is een eisch voor elke hiërarchieke organisatie. Maar tevens onderwerping aan de hoogste leiding, waar het geldt de afzonderlijke krachten tot het gemeenschappelijk doel in de juiste richting aan te wenden en te doen samenwerken. Op die samenwerking komt alles aan. Want men moge zich de grootste illusiën maken omtrent de toekomstige sterkte en strijdbaarheid van ons Veldleger, wanneer wij eenmaal met groote overmacht te kampen zullen hebben, zal dat Veldleger den steun van ons vestingstelsel niet kunnen ontberen en kan slechts door volkomen onderlinge samen-

werking van alle weermiddelen onder eenhoofdige leiding hoop op een gunstige uitkomst worden gewekt.

De betrekkelijk kleine verhoudingen der oorlogvoering op vaderlandschen bodem, de beperkte afstanden en gemakkelijke verbindingen zouden de vrees kunnen verklaren voor ongewenschte inmenging van het hoogste gezag in de bevoegdheden der commandanten en met name in de vrijheid van handelen van den Commandant van het Veldleger. Tegen dit gevaar moet de keuze der personen een waarborg zijn. Wij mogen aannemen, dat tot den gewichtigen post van Opperbevelhebber en van den hem ter zijde staanden Chef van den Generalen Staf, personen zullen worden gekozen, die hoog genoeg staan en voldoende ruimte van blik bezitten, om zich te onthouden van onnoodig en schadelijk ingrijpen in de taak en bevoegdheid der onder hen staande bevelhebbers.

Op voorstel van den Voorzitter wordt een half uur pauze gehouden.

De VOORZITTER: Mijne Heeren! U zult mij wel willen veroorloven even het woord te nemen, om eene kleine aanvulling te geven op hetgeen de Heer TEN BOSCH gezegd heeft.

Tijdens ik in dienst was, heb ik het voorrecht gehad tweemaal in Denemarken te zijn geweest en aldaar o. a. groote manoeuvres bij te wonen. Daarbij heeft mij het volgende getroffen op het gebied van de verpleging.

In Denemarken wordt zoo vroegtijdig mogelijk aan de bevolking van het gedeelte des lands, waar de manoeuvres zullen worden gehouden, *medegedeeld*, dat zij in het manoeuvre-tijdperk vermoedelijk, gedurende twee of meer dagen, huisvesting en stalling zal hebben te verstrekken aan troepenafdeelingen van eene maximum-sterkte en haar *aangezegd* daarvoor het noodige in gereedheid te brengen.

Op den manoeuvredag zelf wordt, bij het eindigen der manoeuvre, door den leider aan beide partijen eene zoodanige lijn aangewezen, welke zij niet mogen overschrijden, dat de voorposten op p.m. 1000 M. van elkaar komen te staan. Achter die voorposten mogen nu de troepen worden onder-

gebracht op de wijze als door de partijcommandanten wordt aangegeven. Deze *regelen* de dislocatie, overeenkomstig de hun reeds van te voren door den leider gedane opgave, vermeldende *hoeveel* in elk *onderdeel* mag worden gelegd.

De *verdeeling* der troepen over de voor hen bestemde oorden geschiedt door de kwartiermakers, zoo mogelijk in overleg met de gemeentebesturen.

De troepen zorgen zelf voor de bereiding van de levensmiddelen, door de Intendance te verstrekken, en voeren het daartoe noodige gereedschap mede, koopen de brandstof ter plaatse aan, maken veldkeukens of voorzien daarin op andere wijze, in overleg met de bewoners.

Ten gevolge van den loop der manoeuvre kan het gebeuren, dat in een gedeelte van de aangewezen landstreek *geen* of *weinig* inkwartiering noodig is, in een ander gedeelte *geconcentreerde* huisvesting — eene compagnie, eskadron of batterij in één hofstede — plaats heeft. Alleen zij, die deze hebben moeten verstrekken, kunnen dan ook aanspraak maken op eenige vergoeding.

De *verrekening* van het verschuldigde geschiedt door formulieren, bestaande uit twee gelijkkluidende helften, welke vóór het vertrek door den oudste of hoogste in elk kwartier moeten worden ingevuld. De eene helft, door dezen onderteekend, wordt aan den kwartiergever overhandigd, de andere, door hem onderteekend, wordt medegenomen naar de alarm- of verzamelplaats en aldaar aan den commandant van het troependeel ingeleverd.

Deze zendt dit bewijsstuk aan zijn hooger en chef toe, die later voor de betaling van het aan elke gemeente aankomende heeft te zorgen.

Wanneer ik daarmede vergelijk hoe een en ander bij ons geschiedt, dan geloof ik, dat op de in Denemarken gevolgde wijze veel meer rekening wordt gehouden met den oorlogstoestand, namelijk dat de troep zelf voor de bereiding van het eten zal moeten zorgen. Dit zal in het bijzonder plaats moeten hebben op het bivak, in de kantonnementen en op de forten en kleine werken der verdedigingsstellingen. Van veel belang is het dus, dat bij den troep veel manschappen

aanwezig zijn, die in staat zijn het eten te bereiden, dus in het koken onderlegd zijn. Nu krijgen bij ons slechts enkelen *onderricht* in het koken aan de Huishoudschool te Amsterdam, terwijl overigens nog de „bijkoks” er iets van leeren gedurende den korten tijd, dat zij als zoodanig dienst doen. Waar zoo veel afhangt van de goede bereiding van het eten, wil het mij voorkomen, dat het noodig is voor een groot aantal „koks” te zorgen, daar dit werkelijk in het belang van het leger is en thans nog zoo veel te meer, nu we geene keukenwagens bezitten.

Zou het dus niet juist op den weg liggen van het legerbestuur om, evenals het doen houden van een *landbouw-cursus*, in de garnizoenen de gelegenheid te geven voor het volgen van een *kookcursus*, bijv. bij eene volksgaarkeuken, coöperatieve keuken of andere dergelijke inrichting, met het doel om te leeren koken zoowel voor een betrekkelijk groot aantal personen als voor enkelen, met behulp van verschillende middelen?

In verband hiermede zou ik gaarne de vraag willen richten tot den Heer TEN BOSCH, of ook hij het niet gewenscht zoude achten, ja, zelfs wenschelijker, om onderricht te doen geven in het koken, inplaats van dat in den landbouw. Mij dunkt, dat het *leger* meer heeft aan kook- dan aan landbouw-cursussen.

Ik geef thans het woord aan den Heer TEN BOSCH, om de verschillende sprekers te beantwoorden.

De Heer TEN BOSCH: Mijnheer de Voorzitter! Mijne Heeren! In de eerste plaats een woord van erkentelijkheid aan het Bestuur dezer Vereeniging, dat mij reeds eenmaal in de gelegenheid stelde een en ander in het midden te brengen omtrent de verpleging van ons leger, en mij thans de gelegenheid opent de door de heeren daarover gemaakte opmerkingen te beantwoorden. Ook aan die heeren betuig ik mijn dank voor de belangstelling, welke zij in het door mij behandelde onderwerp hebben getoond en voor de groote aandacht, welke zij daaraan hebben willen schenken, hetgeen mij gebleken is uit de ter zake alhier gehouden keurige redevoeringen. Een bijzonder woord van dank aan hen, die

mij vooraf hunne redevoering ter inzage hebben gezonden. Laat mij thans in de eerste plaats met eenige voldoening constateeren, dat de verschillende opmerkingen over het belangrijkste deel van het onderwerp, waarover ik de vorige maal sprak — de verpleging — niet of bijna niet in discussie zijn gebracht, waaruit ik meen te mogen afleiden, dat de noodzakelijkheid van de voorgestelde wijzigingen niet wordt ontkend.

Ik meen mij alzoo op het standpunt te mogen stellen — Doctor BOLAND zal het mij ten goede houden, dat ik hem niet dadelijk beantwoord — dat de troepencommandanten de eenige verantwoordelijke personen voor de verpleging van den troep zijn; dat de organen, welke deze autoriteiten op verplegingsgebied zijn toegevoegd, uitstekend moeten zijn voorbereid voor de moeilijke taak, welke hen in oorlogstijd wacht; die voorbereiding kan niet te goed zijn; dat verder de Generale Staf mede een van de organen moet worden genoemd, die ook op verplegingsgebied — op de praktische zijde van het vraagstuk althans — volkomen op de hoogte moet zijn en dat alleen door innige samenwerking tusschen Generalen Staf en Intendance, een harmonisch geheel te verkrijgen zal zijn; dat het niet aangaat te zeggen: wij hebben een uitstekend korps intendanten en behoeven ons daarom over den verplegingsdienst verder niet te bekommeren, dat is wel gemakkelijk, maar niet goed; alleen de Intendance verpleegt den troep niet, doch de troepencommandant, en hij in de eerste plaats, moet zorgen voor den troep en toezien, dat de ondergeschikte verplegingsorganen zijne bevelen uitvoeren.

„ Ook zij het mij vergund over den *hulpverplegingstrein*, waaromtrent het begrip nog altijd min of meer in damp, in nevelen schijnt gehuld te zijn, een en ander in 't midden te brengen en te trachten nogmaals uiteen te zetten, hoe noodig zulk een trein is. Een dergelijke trein is niet alleen noodig om zeker te zijn, dat de verplegingsmiddelen kunnen worden aangevoerd, maar bovendien, en hier wil ik vooral de aandacht van de heeren op vestigen, zulk een hulpverplegingstrein moet ook dienen, om in oorlogstijd nog een ration levensmiddelen mede te voeren in de Divisie. Maken wij toch den

verplegings-inventaris van onze Divisiën te velde op, dan ziet het er vrij treurig uit: een noodration (voor één maaltijd voldoende) en, sedert kort, een reserve-noodration op de verplegingsafdeeling, een ration levensmiddelen op de troepenvoertuigen en een ration conserven op de verplegingsafdeeling.

Voor aanvulling van het ration op de troepenvoertuigen zijn dus geene reserves aanwezig en zou dientengevolge — indien het operatie-tooneel niet voldoende meer oplevert — steeds door aanvoer per spoortrein, per stoomtram of per stoomboot tot vlak in de nabijheid der troepen in de noodige voorraden moeten worden voorzien.

Dit zou leiden tot eene oorlogvoering, zoo afhankelijk van spoor- en waterwegen, dat daaraan niet gedacht kan worden. Wij moeten dus, evenals andere rijken, minstens nog één dagvoorraad te velde medevoeren. Met de andere rijken worden niet de groote Staten van Europa bedoeld, waar 4 en meer dergelijke dagvoorraden boven noodrations en rations op de troepenvoertuigen worden medegevoerd, neen, daarvoor wordt in 't bijzonder het oog geslagen op een rijk, even doorsneden, nog meer van spoorwegen voorzien, even welvarend als Nederland, op België, waar, behalve noodration en voorraden levensmiddelen op de troepenvoertuigen, nog worden medegevoerd een *équipage d'approvisionnement* van 96 voertuigen, beladen met één dag gewone levensmiddelen, en een *colonne de vivres* van 120 voertuigen, waarop conserven voor de Divisie.

Die *équipage d'approvisionnement* komt nu overeen met onzen hulpverplegingstrein, zoodat het geene overdaad is, indien ook aan onzen Divisie-Intendant de beschikking over een dergelijken trein wordt gegeven.

Waar deze trein nu in *oorlogstijd* niet of minder goed kan worden samengesteld, omdat men dan niet zeker is altijd de noodige paarden en voertuigen te zullen kunnen vinden, zal de hulpverplegingstrein reeds in vreedestijd moeten worden georganiseerd.

In de tweede plaats zij 't mij vergund, zij het dan ook met eenigen schroom Kolonel QUANJER te beantwoorden. Ik zeg met eeni-

gen schroom, omdat het altijd moeilijk is zich te wenden tot iemand, die bekend staat als eene groote autoriteit, in dat geval op het gebied der geneeskundige verzorging van den troep. De Kolonel QUANJER heeft, meen ik, hetgeen door mij is opgemerkt, te hoog aangeslagen. Wellicht heb ik mij ook niet duidelijk uitgedrukt. Ik wil niet het *personeel* voor de veldhospitalen missen, maar de *veldhospitalen* zelven.

Wanneer de Heer QUANJER zich het geval eens denkt, dat wij 200 zwaar gewonden per Divisie krijgen, terwijl er hoogstens voor 100 plaats gemaakt kan worden, waar moet het dan heen? Wat heb ik dan aan een dergelijk veldhospitaal? Wanneer ik aanneem, dat zulk een hospitaal steeds de Divisie moet kunnen volgen, dan vraag ik: wat is de beteekenis van ons veldhospitaal? En als ik daar dan nog bij bedenk, hoe moeilijk het is om, al staat het op 't papier, het aantal officieren van gezondheid te krijgen, dat noodig zal zijn, wanneer ik naga, dat het Korps Officieren van Gezondheid in vreedestijd 121 officieren telt, waaraan er 6 ontbreken; dat er op 1 Juli 1909 waren 63 Reserve-Officieren van Gezondheid en 263 Adspirant Reserve-Officieren van Gezondheid aan onze universiteiten in opleiding zijn, die in oorlogstijd slechts voor een deel te gebruiken zullen zijn en er in het geheel aanwezig moeten zijn 336, waarbij dan nog geen enkel Officier van Gezondheid is ingedeeld bij den etappendienst, dan vraag ik, wat wij bij een dergelijk incompleet aan onze veldhospitalen hebben. Daarom heb ik dan ook gemeend, dat de veldhospitaal-afdeeling uit den grooten trein moet verdwijnen.

Ik kom thans tot den Heer BAKKER.

De Heer BAKKER heeft mij in staat gesteld een denkbeeld te ontvangen van de groote kennis, welke hij op het gebied van het gebruik van automobielen heeft verworven en ik kan hem de verzekering geven, dat ik met groote belangstelling heb vernomen hetgeen door hem in het midden is gebracht ook omtrent een afzonderlijk Korps Trein en hetgeen daarmede verband houdt, n.l. het auto vraagstuk.

Wanneer ik hem goed begrepen heb, dan beheerscht dat vraagstuk geheel de indeeling van den Trein. Nu heb ik de

vorige maal betoogd, en de Heer BAKKER is daarmee medegegaan, dat de Trein moet gelicht worden uit het verband van de Artillerie en rechtstreeks gesteld moet worden onder den Divisie-Commandant, niet om den trein-commandant als een bureauman te kunnen bezigen, maar om vrijelijk en beter over hem te kunnen beschikken, ook voor mobilisatie-doeleinden, waaraan nog heel wat te doen is.

Hij stelt nu verschillende eischen aan een trein en wil de oprichting van een afzonderlijk Korps Trein. Tot mijn leedwezen kan ik de zienswijze van den Heer BAKKER niet deelen. Met veel moeite, met het overwinnen van tal van bezwaren, zijn wij er tegenwoordig in geslaagd, om ook in vredestijd gemengde divisien te verkrijgen, waardoor al weder een stap nader is gekomen tot het zoo juiste beginsel, overeenstemming tusschen vredes- en oorlogsorganisatie, waardoor de overgang van vredes- op oorlogsvoet gemakkelijker, de mobilisatie eenvoudiger zal worden en dus sneller en zonder schokken zal kunnen verlopen.

En nu zullen wij bij aanneming van de voorstellen-BAKKER juist de tegenovergestelde richting uitgaan, ons weer verwijderen van dat zoo machtige en voor een leger, dat zich à la minute moet mobiliseeren, zoo gewichtige beginsel. In zoo verre ga ik accoord met den Heer BAKKER, dat wij beiden de treinafdeeling los willen maken van het verband met de regimenten Veld-Artillerie, maar dan loopen onze wegen uiteen.

Gaan wij nu eens na, hoe het in andere legers is. Hoe bijv. in Duitschland? Per legerkorps heeft men daar een treinbataljon. Daaruit worden in oorlogstijd bespannen: de Korpsbruggetreinen, de Veldbakkerij-colonnes 1 en 2, de Proviand-colonnes 1 tot en met 6, de Fuhrpark-colonnes 1 tot en met 7, de Paardendepots 1 en 2, de Veldhospitalen 1 tot en met 12, terwijl onder leiding van den Kommandeur der munitie-colonnes *per legerkorps* 2 Munitions-Kolonnen-Abteilungen, te zamen bestaande uit 4 Infanterie- en 8 Artillerie-munitie colonnes, door de daartoe in vredestijd reeds aangewezen troepenafdeelingen worden gevormd.

Verder kent men nog Verkehrstruppen, Spoorwegtroepen,

Luchtschippers, Telegraafbataljons met bespanningsafdeelingen, die allen sedert 1 April 1899 onder de eenhoofdige leiding van den Inspecteur der verkeerstroepen zijn gesteld; m. a. w. dus alleen die afdeelingen, welke bij uitzondering in het legerkorpsverband zullen treden, zijn in vreedstijd niet onder de commandanten van die korpsen gesteld. Bovendien is aan deze troepen een Versuchsabteilung der Verkehrs-truppen toegevoegd, welke bestaat uit een afdeeling voor spoorwegwezen, een voor overbrenging van bevelen, een voor luchtschipperswezen en bovendien de Kraftfahrabteilung met Versuchscompagnie.

In Frankrijk beschikt elk legerkorps over een treineskadron, ieder van 3 compagnieën, welke eskadrons niet in het regimentsverband van de Artillerie zijn opgenomen, maar onder den Artillerie-brigadecommandant zijn gesteld.

Eerlijkheidshalve moet ik hieraan toevoegen, dat in België — waar evenwel het vredes-divisieverband weinig innig is — de Trein bestaat uit een regiment, bestaande uit een staf, 7 compagnieën en 1 depot.

Waar nu eenmaal voor ons leger eene gemengde hoogere organisatie is aangenomen, daar gaat het niet aan ter wille van het automobielvraagstuk daarvan af te wijken en blijf ik vasthouden aan de door mij gedane indeeling, te meer, omdat ik mij evenmin vereenigen kan met het voorstel om de voertuigen voor de verplegingsafdeeling te doen vervangen door automobielen, zelfs al zijn deze van licht gewicht. In mijn gedachtengang toch zijn aan het gebruik van automobielen groote voordeelen verbonden, onder welke ik aan dat van de snelheid van verplaatsing eene voorname plaats geef. Ingedeeld bij de troepen, zij het dan ook als treinen, kan van dat voordeel geen gebruik worden gemaakt en waar ik nu verder als eisch stel, dat de verplegingsafdeeling te allen tijde de Divisie moet kunnen volgen, daar kan het denkbeeld van den Heer BAKKER mijns inziens niet tot uitvoering komen. Ik zou het evenwel toejuichen als ook bij ons leger nader proeven werden genomen om het gebruik, dat — speciaal gelet op onze dikwijls slappe terreinen — van kracht-voertuigen zou kunnen worden gemaakt, om in verband

daarmede eene nadere beslissing in dit zoo gewichtige vraagstuk te nemen.

Voor zoo ver mij bekend en gelet ook op hetgeen ik persoonlijk heb gezien, wordt het gebruik van lastautomobielen bij de groote manoeuvres in Duitschland en in Frankrijk alleen toegepast voor de verpleging van de cavalerie-divisiën, d. w. z. dus van die troepen, welke zich snel kunnen verplaatsen.

Verder is het mij een genoegen, mij thans tot Dr. BOLAND te kunnen wenden. Het is zeker, dat de hygiëne steeds en op het slagveld en in de kantonnementen van groote waarde is. In den afgelopen oorlog, daar in het Verre Oosten, is de gezondheidstoestand van den soldaat uitstekend geweest en het zij mij dan ook veroorloofd een eeresalut te brengen aan den Geneeskundigen Dienst in Rusland, die door zijne doeltreffende en oordeelkundige maatregelen heeft kunnen zorg dragen, dat van de zoo gevreesde besmettelijke ziekten bij oopenhooping van een groot aantal menschen geene sprake is geweest. En toch is de verpleging daar geschied op de wijze, gelijk ik de eer had mede te deelen. Men heeft niet divisiesgewijze het eten bereid, men heeft de aangekochte zaken niet zoo streng gekeurd, als dit door den geachten spreker geëischt wordt, maar door samenwerking van den Generalen Staf, van de Intendance en ook van den Geneeskundigen Dienst heeft men een verplegingstoestand weten te verkrijgen, welke alleszins voldoende was, ook op hygiënisch gebied.

En waar ik nu met vol vertrouwen het uitspreek, dat ook onze Geneeskundige Dienst zal steunen, op welk gebied ook zijne hulp zal worden ingeroepen, daar kunnen wij ook de hygiëne te velde met gerustheid te gemoet zien. Gaarne geef ik den Heer BOLAND toe, dat de hygiëne bij de bereiding van het eten van het grootste belang is, maar juist bij de Russen, in den jongsten oorlog, waar de gezondheidstoestand zoo uitmuntend was, geschiedde het bereiden van het eten op de wijze, zooals ik die aangaf. Het is evenwel niet alleen de hygiëne, welke bij de bereiding van het eten op den voorgrond moet staan, ook de eisch, dat de levensmiddelen

na de bereiding hunne *volle voedingswaarde* aan den soldaat geven, moet tot zijn recht komen.

En in dat verband sluit ik mij geheel aan bij hetgeen hier door den Luitenant-Kolonel WEBER in het midden is gebracht. Ja, als wij konden beschikken over keukenwagens, dan zouden heel wat bezwaren opgelost en zoo goed als geheel aan te stellen hygiënische eischen voldaan zijn.

Ik heb het voorrecht gehad de keukenwagens in werking te zien bij de Kaisermanoeuvres 1909 in Duitschland, en de groote voordeelen daarvan kunnen waarnemen. Zooals bekend, zijn voorloopig nog slechts enkele korpsen, in het bijzonder de grenskorpsen, met die nuttige voertuigen uitgerust. Een dier korpsen, het XIVe, zou aan de Kaisermanoeuvres deelnemen en moest daartoe dagen achtereen zware marschen afleggen. Gemiddeld werd dagelijks 50 K.M. door enkele infanterie-regimenten zelfs 60 K.M. afgelegd; deze enorme marschleistungen zouden zonder de keukenwagens niet mogelijk zijn geweest. De troep toch werd nu op gemakkelijke wijze uitstekend gevoed. Wanneer het oogenblik van rusten daar was, klonk het commando „abkochen”, de keukenwagens reden al rookende en stoomende, soms zelfs in draf, op in hunne compagnieën en voorzagen binnen zeer korten tijd ieder man van een uitstekend toebereid ration levensmiddelen, terwijl hem kort daarna of op een ander oogenblik een smakelijke kop koffie werd verschaft. Na 2 uur kon dan de troep weer verder marcheeren, geheel uitgerust en verkwikt. De geheele rusttijd was ook werkelijk besteed om te rusten, mede een voordeel van de invoering dier marschkeukens, want zijn die handige voertuigjes niet ingedeeld, dan moeten in den rusttijd keukens gegraven, dan moet water en hout gehaald en tevens de aankomst van de levensmiddelenvoertuigen afgewacht worden, eer met de bereiding van het eten ook maar een aanvang kan worden gemaakt. Dat in zoo'n geval de tijd om uit te rusten niet geheel gebruikt wordt, spreekt van zelf.

Met den Overste WEBER verklaar ik dan ook gaarne, dat de invoering van keukenwagens, om de door hem vermelde redenen, voor ons land alleszins aanbeveling verdient en dat

het toestaan van het daarvoor benoodigde en bijv. over 4 à 5 jaren te verdeelen half millioen gulden geheel zou liggen in de lijn van hen, die in 's lands vergaderzaal zich dikwijls zoo ongerust toonen over het lot van onzen soldaat, die waarschuwen en waken tegen hem op te leggen vermoeienissen bij grootere legeroefeningen, in één woord van hen, die om welke reden dan ook, zorg voor den soldaat laten blijken.

Staan zij de uitgaven voor de invoering dier wagens toe, dan hebben zij de zekerheid meer dan thans, dat onze landskinderen te velde behoorlijk en hygiënisch verpleegd zullen worden.

Zoo lang wij echter nog niet op die wijze uitgerust zijn, zullen wij moeten roeien met de riemen, die wij hebben. Of dan eene centrale verpleging, gelijk de Heer BOLAND zich die denkt, goede vruchten zal afwerpen, kan ik mij niet voorstellen. Hoe zullen de troepen na een gevecht bij eene vervolging of tijdens een terugtocht bereikt moeten worden? Intusschen, het denkbeeld van den Heer BOLAND is voor mij geheel nieuw en het gaat niet aan, dat denkbeeld met enkele woorden geheel te verwerpen. Het dient ernstig overwogen te worden; dit neemt echter niet weg, dat ik mij slechts weinig omstandigheden kan denken, waarin het zou kunnen worden toegepast. Ook zou voor mij een bezwaar tegen het stelsel zijn, dat de troepen-commandant niet belast zou kunnen blijven met de verpleging van den troep.

De troepen-commandant — en ook daarin verschil ik van meening met den Heer BOLAND — moet en kan de noodige belangstelling voor den troep hebben; voor dien troep, waarmede hij lief en leed, ook vóór den vijand, moet deelen en waarvoor hij verantwoordelijk is gesteld. Juist door al die zorgen, die zich voornamelijk op verplegingsgebied zullen bewegen, krijgt de troep vertrouwen in zijne aanvoering en is dan gaarne bereid, zich geheel te geven voor wat van hem geëischt wordt.

Zoo lang wij geene keukenwagens hebben, moet, dit geef ik den Heer WEBER toe, in vreedestijd het verpakkingsvraagstuk van proviandwagen en compagnieskar ernstig onder de oogen gezien en door degelijke voorschriften voorkomen

worden, dat levensmiddelen en bereidingstoestellen niet op het zelfde voertuig worden medegevoerd.

Wat geeft het of thans reeds de proviandwagen bij den gevechtstrein wordt ingedeeld, om hem spoedig te kunnen aantrekken, als de compagnieskar met kookketels enz. in den bagagetrein, ver achter den troep marcheert?

Intusschen, de oorlogspractijk zal wel spoedig aan iederen commandant in doen zien, dat de vleesch- en broodmanden aan laatstgenoemd voertuig, de bereidingsmiddelen voor het eten aan den proviandwagen behooren.

Ook de voorziening in kokspersoneel voor oorlogstijd eischt grondige voorbereiding in vreedestijd en gaarne val ik hieromtrent den geachten Voorzitter bij, dat, hoe nuttig ook het landbouwonderwijs voor den milicien zelven is, eerst toch het belang van het leger op den voorgrond moet treden en in verband daarmede de practische opleiding van koks niet alleen voor vreedestijd van belang is te achten.

Zelfs als wij ooit keukenwagens krijgen, dan ook moet over goede koks beschikt kunnen worden.

De positie van die menschen zal verbeterd moeten worden. Zoodra zij van de kookschool komen, verlaten de goeden het leger. De minder goeden blijven en daarmede wordt wel eens minder gunstige ervaring opgedaan. De interessante mededeelingen over de manoeuvre-verpleging in Denemarken doen wederom eens op den voorgrond treden, hoe veel wij in dit opzicht ten achteren staan en hoe bij ons de soldaat in oorlogstijd aanvankelijk te moede zal zijn, indien hij niet na afgelegden marsch bijv., zooals bij de manoeuvres, die hem toch een beeld van de werkelijkheid moeten geven, zijn „potje” zal klaar vinden en er wellicht nog uren zullen verloopen, eer dat hij zijne hongerige maag kan tevreden stellen.

Ook in Duitschland verpleegt men den soldaat gedurende de manoeuvres kriegsgemäsz; de voertuigen met levensmiddelen van die eenheden, welke nog niet van keukenwagens voorzien zijn, volgen op een afstand, overeenkomende met den tactischen toestand en worden eerst aangetrokken, indien dat ook in werkelijkheid zou geschieden. Dat aldaar eveneens

de soldaat geruimen tijd zal moeten wachten, eer het uur van zijn middag-, beter avond- of nachtmaal zal zijn aangebroken, behoeft geen betoog.

Met den Generaal DE WAAL ga ik volkomen mede, indien Z. Exc. ook onze troepen aan eene dergelijke verpleging tijdens de manoeuvres wil gewinnen.

Aan den Generaal-Majoor SNIJDERS zeg ik dank voor zijne belangstelling over hetgeen ik de vorige maal in het midden bracht en wat heden avond gebleken is door het vraagstuk der hoogere bevelvoering te bespreken.

De Generaal heeft zich duidelijk uitgesproken als tegenstander van de door mij voorgestane meening, dat de regeling van onze hoogere aanvoering belemmerend zou werken op de eventueele doorvoering van onzen etappendienst. Na hetgeen evenwel door den geachten spreker is medegedeeld, moet ik in mijne zienswijze blijven volharden, omdat naar mijne bescheiden meening tal van wrijvingen in dezen dienst het gevolg zullen zijn van de omstandigheid, dat onze Opperbevelhebber niet te velde, niet bij het Veldleger is en dientengevolge ook de Directeur van het Etappen- en Spoorwegwezen zich niet aldaar zal bevinden. Groote bezwaren zijn daardoor te wachten; stel, de Commandant van het Veldleger wil plotseling de volle beschikking hebben over een stel wegen, over spoorwegen, om een regiment of een bataljon Infanterie voor tactische doeleinden te verplaatsen, dan moet dit volgens de thans gehuldigde beginselen gevraagd worden aan den Opperbevelhebber, onder wien de Directeur voornoemd ressorteert; eerst na goedkeuring van onze hoogste autoriteit wordt het bevel gegeven aan dien Directeur, om de noodige orders ter zake te geven. Daarmede gaat dus veel tijd verloren. Ik acht het ook niet goed, dat de Commandant van het Veldleger, eene autoriteit, van wie wij toch moeten eischen en verwachten, dat zij, natuurlijk binnen de grenzen van hare bevoegdheid, zoo zelfstandig mogelijk kan zijn, alles moet aanvragen; dat geeft zoo'n gevoel van afhankelijkheid, dat uitgeroepen zou kunnen worden: waar blijft dan de vrijheid van handelen van den Commandant van het Veldleger? Bovendien, men moet ook niet voorbijzien, dat het vragen

van eene toestemming medebrengt, dat zij ook geweigerd kan worden en verder gaat in elk geval met vragen en met overleg plegen tijd verloren. In Duitschland is het dan ook heel anders geregeld. Daar staat de General-Inspecteur des Etappen- und Eisenbahnwesens rechtstreeks onder den Chef van den Generalen Staf van den Opperbevelhebber; deze bevindt zich bij het voornaamste deel van de strijdkrachten van den Staat, bij het leger te velde, daar kan dadelijk beoordeeld worden, wat noodig en uitvoerbaar is.

De Generaal-Majoor SNIJDERS heeft verder gezegd, dat het verschil van meening niet alleen door den Etappendienst wordt teweeggebracht, maar dieper zit en daarin kan ik Z.H.E.G. niet tegenspreken. De oorzaak van het verschil is feitelijk hierin gelegen, dat ik — vooropstellende evenals de Generaal, dat de Opperbevelhebber zich moet bevinden bij die strijdkrachten, welke voor de verdediging van den Staat van het hoogste belang zijn — het Veldleger als de voornaamste strijdkracht van ons Vaderland beschouw en de liniën en stellingen bij mij pas in de tweede plaats komen. Volgens mij moet dan ook de Opperbevelhebber met zijn Staf zich bevinden bij dat Veldleger en daarvan het bevel op zich nemen; hij is dan beter in staat, volkomen op de hoogte van den toestand en de kracht van het Veldleger, de volledige verdediging van den Staat op zich te nemen.

En daarmee, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik alle sprekers te hebben beantwoord.

De VOORZITTER: Den Heer WUIJTERS hebt U nog vergeten.

De Heer TEN BOSCH: U hebt gelijk. Ik bied den Heer WUIJTERS wel mijne verontschuldiging aan. Door de veelheid van stof had ik hetgeen hij in het midden heeft gebracht, een oogenblik uit het oog verloren.

Zeer zeker heb ik willen betoogen, dat een uitgebreid personeel noodig zal zijn voor de doorvoering van den Etappendienst. Dit personeel zou gevoeglijk verdeeld kunnen worden in: uitvoeringspersoneel en beschermings- of bewakingspersoneel. Over het uitvoeringspersoneel, voor een goed deel

bestaande uit officieren en uit ambtenaren, kan in vreedstijd niet of slechts voor een gering gedeelte worden beschikt.

Zou het nog mogelijk zijn het officierspersoneel zoo niet geheel, dan toch gedeeltelijk aan te wijzen en daarvoor hoofdzakelijk gepensioneerd te bezigen, met de ambtenaren zal dit evenwel moeilijker gaan, wat vooral duidelijk zal worden als ik zeg, dat onder ambtenaren niet alleen verstaan worden de hoogere ambtenaren, van wie de leiding en aanwijzing moet uitgaan, maar dat daaronder ook gerekend moeten worden de lagere ambtenaren, als magazijnsperoneel enz.

Al dat personeel nu kan eerst in oorlogstijd in dienst genomen worden en de zoo noodzakelijke voorbereiding in vreedstijd moet, tot schade van de uitvoering van den dienst achter het leger dus, achterwege blijven. Ten opzichte van het beschermings- of bewakingspersoneel zijn wij in beteren toestand. Gaarne betuig ik mijne volkomen instemming met hetgeen door den geachten inleider hieromtrent is medegedeeld, n.l. dat daarvoor onder de tegenwoordige omstandigheden geene andere dan landweertroepen gebezigd kunnen worden. Deze zullen onze etappentroepen worden en willen zij voldoen aan de in dit opzicht te stellen eischen, dan acht ook ik het zeer gewenscht, dat zij behoorlijk geoefend en voorbereid worden voor de zoo juist door den Heer BARCHMAN WUIJTERS omschreven taak.

Wij zijn in dat opzicht in eene goede conditie. Was het voor het uitvoeringspersoneel in het algemeen niet mogelijk in deze eenige voorbereiding te treffen, voor het bewakingspersoneel daarentegen zullen in zooverre geene bezwaren bestaan, dat wij iedere twee jaren gedurende zes dagen de beschikking over deze troepen hebben.

Een groot bezwaar mag evenwel niet over het hoofd worden gezien en dat is, dat te voren niet met zekerheid kan worden aangewezen, welke de eerste opstelling van het Veldleger zal zijn en in verband daarmede, welke spoor- en andere wegen als etappenlijnen zullen worden aangewezen.

Wij kunnen in dat opzicht niet anders doen dan rekening houden met de meest waarschijnlijke oorlogsgevallen, welke

in de bureaux van onzen Generalen Staf, na goedkeuring door den Minister van Oorlog, zijn vastgesteld en nader uitgewerkt geworden.

Voor de eerste opstellingen van het Veldleger, welke daarvan het gevolg zijn, moet nu ook de dienst achter het leger vastgelegd, de etappenlijnen aangewezen worden.

De blootgestelde gedeelten van die etappenlijnen loopen door enkele landweerdistricten; de landweer-bataljons, welke in die districten geformeerd zullen worden, dienen nu geoefend te worden in de beveiliging van die verbindingen en de bewaking van de in voornoemde districten op te richten etappenplaatsen.

Waar wij nu het groote voordeel hebben, dat onze Landweer gelocaliseerd gehuisvest is, kan dus voor de bescherming van die etappenlijnen over geoefende troepen beschikt worden, welke na de mobilisatie onmiddellijk ter plaatse zijn.

Voor vreedstijd volgt daaruit, dat zonder belangrijke kosten zeer nuttige oefeningen met die troepen kunnen worden gehouden, zooals ook door den geachten spreker is aangegeven.

En thans, Mijnheer de Voorzitter, meen ik inderdaad alle sprekers van heden avond te hebben beantwoord. Nogmaals bied ik den Heer WUIJTIERS mijne excuses aan, dat ik het belangrijke punt, door hem besproken, onwillekeurig over het hoofd had gezien.

De Voorzitter: Met het oog op den tijd, die voor ons allen zoo kostbaar is, zie ik mij verplicht een einde te maken aan de discussiën, om nog een enkel woord te kunnen zeggen en wel in de eerste plaats om de heeren te bedanken, die aan het debat hebben deelgenomen, en den Kapitein TEX BOSCH voor de zaakrijke wijze, waarop hij zich verdedigd heeft tegenover de op- en aanmerkingen, aangevoerd tegen het door hem ingeloide onderwerp. De wetenswaardige zaken, welke wij ook heden avond weder gehoord hebben, leenen zich intusschen ruimschoots tot nadere overdenking.

In aansluiting aan de besprekingen der twee avonden, waarop het zoo gewichtige onderwerp als de verpleging is behandeld, vermeen ik, dat het niet kwaad is, nog de aan-

dacht te vestigen op iets, dat m. i. van groot belang is. Gesteld, dat alles in de perfectie is geregeld, wat betreft de verpleging, de daarvoor benoodigde voertuigen, bespanningen, het personeel, den aan- en afvoer, enz., in elk geval zijn de *troepencommandanten*, „welken rang zij ook bekleeden” — zooals de Heer TEN BOSCH op bladz. 289 van het gedrukte verslag heeft gezegd — „de *eenige* verantwoordelijke personen voor eene behoorlijke verpleging van het troependeel, dat onder hunne rechtstreeksche orders is gesteld.”

Zij zullen zich dus ook moeten beijveren om in tijd van vrede den troep zoodanig voor zijne oorlogstaak voor te bereiden, dat de goede verpleging niet in de waagschaal wordt gesteld door hetgeen daarop van nadeeligen invloed kan zijn, als bijv. zorgeloosheid.

Als bewijs, welke gevolgen zulks kan hebben, diene hetgeen de predikant KLEIN in zijne „Kriegs- und Friedensbilder aus dem Jahre 1870” vermeld heeft omtrent het verloren gaan van de *tucht* bij de Fransche troepen bij Fröschweiler in den Elzas, reeds bij het begin van den oorlog, door den honger, wegens het niet tijdig aanwezig zijn van de voertuigen met levensmiddelen.

Maar niet minder vrees ik voor eene ondermijning van de tucht, indien niet reeds in vreedestijd den man *grondig* geleerd wordt zorg te dragen voor zijn lichaam, kleeding, uitrusting, wapens, munitie, de paarden, het harnachement en het materieel en wel op zoodanige wijze, dat hij doordrongen is van den *plicht* om daarvoor in alle omstandigheden *zelf* te zorgen. Geschiedt dat niet, dan is niet alleen van de verwaarloozing van een en ander onbruikbaarheid van het personeel, de paarden en het materieel te verwachten, maar ook het ontstaan van ongedierte, ziekten en epidemiën, welke toch al bevorderd worden door het leven te velde, in de kantonnementen en de forten, omringd door inundatiën.

Men heeft in den laatsten tijd veel geijverd voor de zogenoemde „intense oefening” en daarbij gebezigd de uitdrukking „hoofdoefening”, waarmede bedoeld wordt de gezamenlijke oefening van de compagnie, het eskadron te paard, de aangespannen batterij; maar door die oefeningen,

welke hoofdzakelijk bestaan in exercitiën en velddienst, wordt een troep nog niet geheel geschikt voor zijne taak in oorlogstijd. Daarvoor wordt meer vereischt en wel, behalve zelfstandigheid, een juist begrip van hetgeen elk man te doen heeft en handigheid, ook stiptheid en nauwgezetheid, zindelijkheid, orde en netheid.

Hierin dient alzoo de troep evenzeer te worden geoefend. Niet bij het uitrukken voor een marsch, exercitie, schiet- of velddienstoefening vangt *de* oefening aan; neen, die begint reeds met de reveille, door het vlug opstaan, gevolgd door het zich goed wasschen, in orde brengen van nachtleger, verzorgen van de paarden, enz. en zich gereed maken voor de bevolen oefening. Van die oefening terugkomende, is het weder de *zorg* voor zich zelven, zijne uitrusting en wapens, de paarden, het harnachement en het materieel, welke in de allereerste plaats van den man gevorderd wordt en hem moet worden geleerd en ingeprent, opdat hij het te velde ook zal doen, omdat daarvan de *slagvaardigheid* afhangt.

Voor hen, die aan bovengenoemde oefening geen deel nemen of kunnen nemen, zijn andere oefeningen te bestemmen, alles met het doel om allen successievelijk *geheel bekend te maken met hetgeen zij in oorlogstijd moeten kennen*. Dit is het *hoofddoel* van *alle* oefeningen, m. a. w. de hoofdoefening voor elken dag. ¹⁾

Ik zou daarom zoo gaarne willen zien, dat wij allen, zoowel militairen als burgers, er van doordrongen werden, dat niet alleen het exerceeren en het schieten de *soldaten* maken, maar dat ook andere oefeningen daarvoor noodig zijn en deze alle dienstbaar gemaakt moeten worden voor het krijgen van de geschiktheid voor de taak, welke den soldaat, het kader en de officieren in oorlogstijd wacht.

Zoowel bij de handhaving van de onzijdigheid als bij eene hardnekkige verdediging, zal de oorlogsterke troep gedurende langen tijd in kantonnementen en verdedigingswerken verblijf houden. Zoo ergens, dan is zeker daarbij

---

¹⁾ In het bijzonder voor de *luitnants* is hierbij eene gewichtige taak weggelegd, niet het minst voor de verlofsofficieren.

het meest noodig de handhaving van het *voorschrift*, dat daarin de grootste orde moet heerschen en de meest mogelijke reinheid in acht genomen, omdat het veelal geconcentreerde kantonnementen zullen zijn. De troep zal alsdan zelf daarvoor moeten zorgen, maar hoe zal deze dit goed kunnen doen, wanneer hem niet in tijd van vrede de gelegenheid gegeven wordt, zich daarin te oefenen? Men zal toch in oorlogstijd niet over burgers kunnen beschikken, zeer zeker niet op de bivaks en de fortten. Evenmin zal dit het geval zijn met waschinrichtingen en verstelsters, zoodat, waar ook, geene waschvrouwen meer beschikbaar zijn, de soldaat wel zal moeten leeren zijne eigen kleederen te wasschen en te verstellen. De matrozen moeten dat immers ook zelf verrichten; waarom zouden dan onze landsoldaten dat niet eveneens kunnen doen?

Er wordt — en zeer terecht — gezegd, dat de miliciens gedurende hun dienstdtijd geoefend moeten worden voor hunne *oorlogstaak*. Op grond daarvan is mij niet duidelijk, dat men zich in dit opzicht met zoo weinig tevreden stelt, ja zelfs zoo ver gaat om den dienstdtijd nog al meer te willen bekorten en het aantal burgercorveeërs te vermeerderen. Hoe is dit te rijmen met de noodzakelijk geachte *oorlogsvoorbereiding*? Het garnizoen toch is niets anders dan een geconcentreerd kantonnement; de dienst in het kantonnement behoort derhalve ook als zoodanig te worden beoefend, althans gedurende een gedeelte van den opleidingstijd en dan zoo mogelijk met afdeelingen op *oorlogssterkte*, waartoe o. a. de maanden Augustus en September waren te bestemmen, als wanneer lichteningen tot het houden van herhalingsoefeningen onder de wapenen zijn.

Die kantonnementsdienst, welke ook vordert eene politie-wacht, eene parkwacht en kantonnementswachten, maar niet minder de inwendige dienst in de kazernes en stallen met zulke sterke afdeelingen is bovendien eene goede leerschool voor het kader en de officieren, o. a. wat de bevelvoering en de verpleging der troepen betreft.

Gelet op al het voorgaande, doe ik de vraag, of men niet den verkeerden weg opgaat door al die zaken, welke in

oorlogstijd door den troep gedaan *moeten* worden en die de soldaat dus moet *kunnen* uitvoeren, zooals wachtdienst en rein houden van het kwartier, in vreedstijd na te laten of wel aan anderen op te dragen? Lijnrecht sta ik dan ook tegenover hen, die nagenoeg alle huishoudelijke werkzaamheden willen doen verrichten door burgercorveeërs, om daardoor zoo weinig mogelijk manschappen onder de wapenen te houden, omdat dit ten nadeele is van hunne geoefendheid en bruikbaarheid in oorlogstijd. ¹⁾

Ik dank de heeren nogmaals voor hunne opkomst, in het bijzonder de sprekers van heden avond, en sluit hiermede de vergadering.

---

¹⁾ Iets anders is het voor de werkzaamheden op kleeding-, wapenen tuigenkamers, in magazijnen enz.; daarvoor zijn m. i. zonder bezwaar burgers als militaire geëmployeerden of wel magazijnsknechts te bezigen.